

Міністерство освіти і науки України
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**
**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ - 2020

УДК 378.147:336.77
ББК.74.я2

Рецензенти:

Н. В.Слюсаренко - доктор педагогічних наук, професор
(Херсонський державний університет);
І.М.Трубавіна - доктор педагогічних наук, професор
(Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Протокол № 4 від 30.03.2020 р.)*

Методологія та організація наукових досліджень: навчально-методичний посібник / Укл.: *О. В. Плахотнік*, доктор педагогічних наук, професор; *І. В. Стражнікова*, доктор педагогічних наук, професор. Івано-Франківськ, 2020. 60 с.

У навчальному посібнику розглядаються питання організації науково-пізнавальної діяльності, системи підготовки й атестації наукових кадрів. Висвітлюється категорійно-понятійний апарат науки як соціального інституту, зацентовано увагу на пошуку наукової інформації, проблемі інтерпретації даних, загальнонаукових методах опрацювання інформації, правилах оформлення та посилання на наукові джерела. Характеризуються види кваліфікаційних робіт, подана технологія їх підготовки, оформлення та захисту. Навчально-методичний посібник буде цікавим фахівцям у сфері вищої освіти, науковцям, викладачам, аспірантам/адюнктам, докторантам.

© О.В.Плахотнік
©І.В.Стражнікова

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ РОЗВИТОК У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ	6
1.1 Загальні відомості про суть та методи наукового пізнання. Об'єкт та предмет наукового пізнання.....	6
1.2 Основні методи емпіричного та теоретичного наукового дослідження	12
1.3 Науково-дослідницька діяльність студентів у закладах вищої освіти	18
1.4 Системний підхід у науковому дослідженні.....	24
1.5 Технологія підготовки та проведення науково-педагогічного дослідження	28
РОЗДІЛ 2. МЕТА, ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»	33
2.1. Види наукових робіт, їх загальна характеристика.....	34
2.2. Основні вимоги до змісту й обсягу наукової роботи та зміст висвітлення матеріалів дослідження.....	37
РОЗДІЛ 3. ПУБЛІЧНИЙ ЗАХИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	42
3.1 Підготовка кваліфікаційної роботи до публічного захисту.....	42
3.2 Процедура публічного захисту кваліфікаційної роботи.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	47

ПЕРЕДМОВА

Науково-дослідницька робота — одна з пріоритетних сфер людської діяльності, важливий чинник удосконалення теоретичної, загально професійної і спеціальної підготовки майбутніх фахівців. Розширення наукового світогляду, формування навичок наукового дослідження, вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду всебічно готує студента до науково-практичної діяльності у процесі його фахової підготовки та після закінчення вищого навчального закладу.

Зростання вимог до підготовки і перепідготовки педагогічних та наукових кадрів, а також до вищої професійної освіти вимагає якісно нового теоретичного і методичного забезпечення науково-дослідницької діяльності. Успішне володіння навичками дослідження і творчої роботи бакалаврами, магістрами допомагає їм порівняно легко включатися в професійну діяльність, переводити наукові знання в площину практичного використання. Для науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти характерним є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи здобувачів освіти, що реалізуються в навчальному процесі та позанавчальний час. Це забезпечує їхню участь у науковій діяльності.

В Україні існує державна система організації та управління науковими дослідженнями. Вона дає можливість концентрувати й спрямовувати науку на виконання найважливіших завдань, зумовлених потребами соціально-економічного розвитку держави.

Державна система управління наукою має на меті вироблення стратегічних і тактичних рішень для здійснення *фундаментальних і прикладних досліджень*, підвищення їх ефективності, вибір найбільш перспективної наукової тематики, інформаційне забезпечення досліджень, економічне стимулювання їх діяльності.

Законодавчу основу для організації науки створює Верховна Рада України. Виконавчим органом, який розробляє та здійснює заходи з проведення єдиної політики в галузі науки - є Кабінет Міністрів України. Йому підпорядковані установи й організації, які здійснюють безпосереднє керівництво науковою діяльністю в державі: Міністерство освіти і науки України, Національна Академія наук України, галузеві і міжгалузеві міністерства, комітети та відомства. Організація науки в державі включає чотири основних сектори:

- академічний спрямований на забезпечення фундаментальних досліджень, які приводять до отримання нових знань, ідей і теорій;
- вищої школи спрямований на забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень, які дають нові знання та розробки, придатні до практичного застосування;
- галузевий - спрямований на проведення прикладних досліджень та здійснення розробок і нововведень;
- виробничий пов'язаний із запровадженням науково-технічних розробок, удосконаленням техніки та технологій, завдяки чому здійснюються винаходи, створюється нова техніка й нова продукція.

Безпосередньо наукову діяльність в Україні здійснюють:

- науково-дослідні і проектні установи та центри Національної Академії наук;
- науково-дослідні установи системи галузевих академій наук; науково-дослідні підрозділи та кафедри закладів вищої освіти;
- науково-дослідні, проектні, конструкторські, технологічні та інші установи міністерств і відомств;
- науково-дослідні, проектні установи та центри при промислових підприємствах і об'єднаннях; науково-дослідні, конструкторські, технологічні та інші установи й центри, створені на комерційній основі.

Вся сукупність наукових установ і організацій утворює організаційну систему науки в державі. Ієрархічну структуру цієї системи очолює Міністерство освіти і науки України. Воно є вищим державним органом, який вирішує завдання всебічного використання досягнень науки й техніки в усіх галузях суспільного виробництва.

У системі державної організації науки важливе місце належить Державній атестаційній комісії України (ДАК України). Вона є державним органом, який здійснює керівництво атестацією наукових кадрів вищої кваліфікації, забезпечує дотримання вимог до здобувачів наукових ступенів доктора філософії (PhD) та доктора наук, контролює якість дисертаційних робіт, їх наукову та практичну цінність, беручи тим самим участь у формуванні наукового потенціалу держави.

Навчальний посібник «Методологія та організація наукових досліджень» призначений допомогти майбутнім викладачам вищої школи оволодіти уміннями планувати, організовувати та здійснювати науковий пошук вирішення педагогічних проблем теоретичного і практичного характеру.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ РОЗВИТОК У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Загальні відомості про суть та методи наукового пізнання. Об'єкт та предмет наукового пізнання

У самій природі людини визначаються механізми, які стимулюють і забезпечують її включення в процеси взаємозв'язку з навколишнім світом, сприймання та осмислення оточуючого і себе самої.

Наукове пізнання – складне і багатогранне суспільне явище, найвища форма пізнання дійсності. Воно народилося з практичних потреб суспільства і обслуговує їх.

Спираючись на безпосередній практичний досвід і емпіричні знання, пізнання згодом виокремилося в особливу галузь суспільної діяльності. Змістом цієї діяльності стали пошуки прихованих від зовнішнього споглядання об'єктивних законів навколишнього світу.

У філософії пізнання визначено як діалектичний процес взаємодії суб'єкта з об'єктом. Суб'єктом пізнання може бути окремий індивід, соціальна група, суспільство в цілому, які здійснюють пізнавальну діяльність. До *об'єктів* пізнання відносять конкретні речі, явища або процеси, на які безпосередньо спрямована пізнавальна діяльність суб'єкта. Отже, процес пізнання, з одного боку, має суб'єктивний характер, водночас, він не може здійснюватися без об'єкта, який вивчається. Разом з тим, пізнання має об'єктивний характер, тому що у людській свідомості ідеальний образ виникає як відображення реальної дійсності.

Отже, пізнання і практика тісно взаємопов'язані і є органічним поєднанням двох сторін одного процесу, тому що пізнавальна діяльність не можлива без активної взаємодії між суб'єктом та об'єктом.

Взаємозв'язок пізнання і практики різноманітний і зумовлюється такими факторами:

- у практичній діяльності народжуються пізнавальні стосунки, що є основою практики і забезпечують її розвиток;
- практика є основою кожного пізнавального акту, розкриття законів та закономірностей природи і суспільства;
- практика виступає рушійною силою пізнання, що дає необхідний фактичний матеріал, який підлягає узагальненню і теоретичній обробці;
- потреби, завдання, поставлені практикою, служать стимулом розвитку науки;
- практика є сферою застосування знань, і у тому розумінні вона - кінцева мета пізнання;
- суспільна практика (матеріальне виробництво, громадська діяльність, науковий експеримент) виступає єдиним критерієм істини. Практика проявляє в собі об'єктивний світ і природу, що їх перетворює людська діяльність.

Отже, *пізнання* – процес цілеспрямованого активного відображення світу в свідомості людей, зумовлений суспільно-історичною практикою людства. Пізнання є специфічною, вищою формою відображення. На відміну від нижчих форм відображення воно здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише дійсне, а й численні

можливості - конкретні й абстрактні - для вибору тієї з них, що найбільше відповідає інтересам людини.

Пізнання як складний, багатоступінчастий процес осягання істини відбувається на різних рівнях: чуттєвому і раціональному, емпіричному і теоретичному.

Почуттєве пізнання забезпечує безпосередній зв'язок людини з навколишньою дійсністю, проникнення його у різноманітні явища природи. Раціональне пізнання неначе доповнює і випереджає почуттєве, сприяє усвідомленню сутності процесів, розкриває закономірності розвитку і "повертає" нове знання до емпіричного рівня у вигляді можливості практичного перетворення і подальшого чуттєвого пізнання.

Пізнання на емпіричному і теоретичному рівнях розглядаються як основні способи в теорії пізнання. З точки зору філософії, в емпіричному пізнанні об'єкт відображається його зовнішніми зв'язками і проявами, досяжними для живого споглядання. Тобто емпіричним шляхом з'ясовується явище, а не сутність. На противагу цьому філософія визначає теоретичне пізнання як спосіб відображення внутрішніх зв'язків і закономірностей руху об'єкта, які з'ясовуються шляхом раціонального опрацювання даних емпіричного знання.

Емпіричним (*Термін "емпіричний" (від грецького *empeiria* - досвід) означає те, що ґрунтується на досвіді*) називають наукове знання, одержане на основі спостереження і експерименту. Результати такого знання фіксуються органами почуттів або приладами, що їх замінюють, і дають уявлення про властивості і відношення досліджуваних явищ. Викладене певною мовою понять, категорій, знакових систем, емпіричне знання стає основою для подальшого розвитку наукового знання.

Теоретичне знання відображає досліджуваний об'єкт на рівні його внутрішніх зв'язків, закономірностей становлення, розвитку та існування.

Встановлено, що при теоретичному пізнанні людина повинна виконувати особливі пізнавальні дії: моделювати явище, що вивчається; аналізувати ті умови, за яких воно здатне здійснюватись; усвідомлювати характер власних пізнавальних дій.

На теоретичному рівні пізнання узагальнює емпіричні дані, визначає значимість і практичну цінність тих чи інших методів дослідження. Теоретичний рівень пізнання забезпечує перехід від конкретного або конкретно-почуттєвого дослідження (тобто, фактично від емпіричного рівня) до абстрактного, що дає можливість виявити і сформулювати суттєве, головне.

Наукове пізнання як процес творчої діяльності людини проявляється в специфічній сфері людської діяльності - науці, функцією якої є вироблення і систематизація об'єктивних знань про зовнішній і внутрішній світ людини.

Поняття «наука» включає в себе як діяльність для одержання нового знання, так і її наслідки — суму набутих на даний момент наукових знань, що в сукупності створюють цілісну картину світу. Термін "наука" вживають також для позначення окремих галузей наукового знання.

Наука — це система дослідницької діяльності, спрямована на виробництво нових знань про природу, суспільство і мислення.

На відміну від емпіричних знань як елемента буденної свідомості, які констатують певну повторюваність явищ і служать основою відповідних навичок і прийомів праці, наукове пізнання не обмежується констатацією зовнішніх сторін явищ, а проникає у їх внутрішню суть, розкриває об'єктивні закономірності, яким

вони підпорядковані. Ці закономірності воно відображає в абстрактно-логічній формі, у вигляді системи взаємозв'язаних понять, законів науки, наукових теорій.

У структурі всякої більш-менш розвиненої науки можна виділити низку основних елементів, які у своїй сукупності і взаємозв'язку складають систему об'єктивно-істинних знань, що перебуває у русі і розвитку. До таких елементів можна віднести факти, поняття, закони, теорії, проблеми і методологію.

Факти становлять основу науки, фундамент для утворення понять і формулювання теоретичних концепцій.

Науковий педагогічний факт — це результат першої фази нашого пізнання об'єктивної дійсності, що складає предмет педагогіки. Науковими фактами в цьому розумінні є окремі дані (напр., Я. Коменський роки життя 1592-1670 р.); результати спостереження педагогічної дійсності (дані про взаємообумовленість стосунків вчителя і учня в процесі навчання); дані про результати вимірювання.

Науковий факт не відображається в нашій свідомості в чистому вигляді. На розуміння наукового факту впливає наш світогляд і певна наукова позиція. Таким чином, педагогічний факт не є безпосереднім результатом чуттєвого сприйняття. Він не є констатацією того, що дослідник безпосередньо спостерігає. Педагогічне явище як вираження тих реальних процесів, що ми безпосередньо сприймаємо, спостерігаємо, описуємо, перетворюється в педагогічний факт при умові включення його в певну систему наукових знань.

Наукові факти можна виражати по-різному: в словесній формі, у формі логічного судження, у вигляді повідомлення, графічно чи мовою математики.

Поняття як узагальнення сутнісних характеристик спостережуваних явищ виробляються в науці для відображення предмету досліджень. Але розв'язання пізнавальних завдань вимагає створення не тільки специфічної системи понять, а й спеціальної мови науки, яка включає в себе поняття дуже високого рівня абстрагування. Таким чином створюється спеціальна мова науки.

Закон — це вираження істотних вирішальних, необхідних об'єктивних зв'язків і відношень між явищами або різними сторонами одного й того ж явища.

Поняття закон і закономірність можуть вживатися як тотожні при умові, що залежність і зв'язок явищ з'ясовано лише з боку якісного, але не виражено кількісно, мовою математики. Частіше поняття закономірність вживається для характеристики певної правильності, регулярності, послідовності у розгортанні подій і процесів, що відбувається внаслідок дій цілої сукупності законів.

Проблема — це суперечність, що виникла з потреб або практики (між практичними потребами суспільства і рівнем теоретичних досліджень), або з потреб розвитку науки, з необхідності узгодження окремих результатів і напрямів у наукових дослідженнях. Наукове дослідження є основною формою здійснення і розвитку науки.

Фундаментальні дослідження спрямовані на пізнання законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи суспільства чи мислення без конкретного їх використання

Прикладні дослідження передбачають визначення можливостей для застосування результатів фундаментальних досліджень у процесі розв'язання пізнавальних і соціально-практичних проблем.

Наведений поділ наукових досліджень на дві категорії характерний для будь-якої галузі науки.

Так, фундаментальні дослідження в освіті спрямовані на визначення сутності педагогічних явищ, знаходження прихованих основ педагогічної дійсності,

забезпечення можливості дати її наукове пояснення. На основі таких досліджень створюється теорія навчання і виховання, теорія змісту освіти, теорія методів і організаційних форм тощо. Останнім часом проведені фундаментальні педагогічні дослідження проблеми методів навчання, розвитку у школярів пізнавальної самостійності, оптимізації процесу навчання, логічної структури навчального матеріалу та багато інших. Прикладні дослідження в освіті мають на меті усунення певних недоліків у практиці навчання чи виховання. Звісно, що вони не менш важливі, ніж фундаментальні. Адже важко заперечити важливість таких, наприклад, досліджень, як визначення причин неуспішності учнів і способів її запобігання, шляхів підвищення якості знань учнів та ін. Саме через прикладні дослідження теорія здійснює свій вплив на практику.

Фундаментальні дослідження визначають перспективи розвитку науки, освіти, техніки і виробництва на 10-20 років уперед і є основою всього науково-технічного прогресу. Тому, як правило, потужності фундаментальної науки випереджають прикладні дослідження і створюють для них теоретичну базу. Цим самим забезпечуються належні умови для безперервного, поступового і невпинного соціального й науково-технічного прогресу. Але потужності прикладної науки повинні бути відповідні можливостями їх реалізації та впровадження у практику. Зміцнення взаємозв'язків між фундаментальними і прикладними дослідженнями, скорочення термінів упровадження наукових досягнень у практику, у виробництво - одне з головних завдань організації сучасної науки.

Основою розробки кожного наукового дослідження є сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів і їх певна послідовність.

Метод (слово грецького походження - шлях до чого-небудь) - у найбільш загальному випадку означає спосіб досягнення мети, певним чином впорядкована діяльність. Науковий метод - це спосіб пізнання явищ дійсності, їх взаємозв'язку і розвитку. Метод як засіб пізнання є спосіб відтворення в мисленні досліджуваній предмет.

Аналіз побудови наукових знань, ступеня й характеру його обґрунтованості, форм зв'язку з емпіричним матеріалом органічно містить в собі вивчення того, як саме, якими методами ці знання дозволяють добудувати нові знання, займає провідне місце серед методологічних проблем сучасної науки. Підвищений інтерес до розкриття змісту методів наукового пізнання викликаний передусім вимогами нинішнього етапу інтенсивного розвитку всього комплексу наук.

Аналізом та вивченням наукових методів займається методологія науки. Проте, не дивлячись на бурхливий розвиток цієї сфери наукознавства, поняття «метод» на сьогодні не має чіткого наукового значення, що визначає складність, багатогранність відповідних аспектів реальності. Метод дослідження, або науковий метод, вимагає для свого описання й визначення аналізу всіх форм й усіх рівнів його застосування.

З одного боку, *методологію* слід розуміти як певну систему методів, які застосовуються в процесі пізнання в межах тієї або іншої науки, тобто методологія розглядається як частина конкретної науки. З іншого боку, методологія виступає як сукупність основних філософських положень, які відображають первинні гносеологічні концепції формування й аналізу наукового знання. В цьому визначенні підкреслюється філософський характер розуміння методології.

Галузь методологічних проблем простягається від методичного арсеналу конкретних наукових досліджень до філософського осмислення як самих методів, так і знань, що отримуються з їх допомогою. Звідси виникає необхідність

відокремлення й розрізнення рівнів методології, що мають свою специфіку. Як правило, виділяються три таких рівні.

Перший — *це категоріальний рівень*, ним керуються спеціальні методології, що розробляють й застосовують свої методи. Його методологічна функція полягає в дослідженні загальних принципів пізнання, найбільш загальних форм й законів руху мислення на шляху до об'єктивної істини.

Разом з тим, вказаний рівень не стоїть над конкретними науками й не примушує їх пристосовуватись до своїх законів. Навпаки, його закони були відкриті на основі узагальнення тих наукових даних, які отримані конкретними науками. Тому цей рівень застосовується в наукових дослідженнях не безпосередньо, а відповідно до об'єктів конкретних наук.

В кожній науці він застосовується через загальнонаукові методи пізнання, навчання, які складають власне *методологію наукового пізнання*. Остання є наукою про загальні шляхи та засоби (методи) пізнання, які склались в науках у процесі їх історичного розвитку, і які існують у практиці наукового дослідження.

Загальними методами дослідження користується не одна окремо взята будь-яка наука, а цілий ряд наук. Але жодна з них не досліджує спеціально ці методи, не розробляє теорію цих методів, оскільки не входить в методологію наукового пізнання. Саме *методологія наукового пізнання* є другим (середнім) рівнем методології в широкому розумінні. На цьому рівні складається система методологічних понять, які відбивають конкретну практику наукових досліджень, відображену в призмі діалектичного методу. В цьому розумінні методологія наукового пізнання виступає як певна проміжна ланка, що пов'язує філософію з конкретними методами дослідження, які склались в конкретній галузі наук.

Характерною ознакою цього рівня методології (рівень методології наукового пізнання) є те, що метод є об'єктом спеціального вивчення. Крім наукового методу тут розглядаються також об'єкт та предмет дослідження, методологічні принципи, шляхи пізнання (теоретичний та емпіричний), а також понятійно-категоріальний апарат. Головна функція методології наукового пізнання полягає в тому, щоб служити теорією методів для всіх наук.

Третій методологічний рівень складають *теорії методів конкретних наук*. Методи цього рівня розробляються, удосконалюються, вивчають в окремих, спеціальних науках. Розділи цих наук, пов'язані з вивченням методів дослідження, можна назвати спеціальними методологіями.

В усіх трьох розглянутих методологічних рівнях основним є поняття «метод». Але якщо на конкретно-науковому рівні це поняття розглядається в контексті окремої дослідницької задачі, то на філософському рівні задаються найбільш загальні принципи пізнання дійсності.

Метод є шляхом пізнання, шляхом досягнення істини, іншими словами, теорія є знанням про предмет пізнання, а метод - знанням організації самої пізнавальної діяльності.

Але метод є не тільки шлях, спосіб пізнання, а й об'єкт пізнання. В цьому випадку знання про метод як об'єкт пізнання має бути оформленим у вигляді теорії. Таким чином, в реальності теорія і метод нерозривні. З одного боку, теорія створюється за допомогою певних методів, з другого - вона сама може розглядатись як своєрідний метод пізнання. Відповідно й метод не можна визначити лише як спосіб, інструмент пізнання, не розуміючи його одночасно і як теоретично оформлений засіб, як певний спосіб існування теоретичного знання.

Розуміння методу як діяльності дозволяє уявити його у вигляді сукупності пізнавальних операцій, що адекватно відображають предмет наукового дослідження. Науковий метод складається з трьох нерозривних, але відмінних між собою фаз: фазу дослідження, в якій відкриваються нові об'єктивні процеси або нові їх грані; визначення раціонального зв'язку набутих результатів та їх експериментальне підтвердження, фазу пояснення - коли результати підлягають обробці, щоб стати матеріалом для практичної діяльності та нових досліджень.

Іноді в літературі поняття «об'єкт пізнання» й «предмет пізнання» ототожнюються. Однак їх зміст суттєво різниться. Діалектичне розуміння співвідношення об'єкта й предмета пізнання має велике значення для наукового дослідження, оскільки воно створює можливість наукової інтеграції змісту сформульованих в процесі дослідження знань й чіткого визначення тих меж, в яких конкретна наука може вивчати власними засобами й методами об'єктивні явища, їх властивості, зв'язки й закони розвитку.

Об'єктом пізнання називається певна сукупність об'єктивних властивостей, зв'язків та відношень, що включені в процес пізнання й існують незалежно від суб'єкта пізнання. Предмет пізнання, навпаки, формується суб'єктом пізнання, хоч зміст та структура предмета пізнання зумовлені об'єктом пізнання. Якщо поняття «об'єкт пізнання» фіксує об'єктивне існування явищ, що вивчаються, їх властивостей, зв'язків та відношень, а також законів їх розвитку, то поняття «предмет пізнання» перш за все визначає межі вивчення того або іншого об'єкта. У цьому понятті виражаються й фіксуються ті зв'язки, властивості, відношення й закони розвитку об'єкта вивчення, які вже включені в наукове пізнання й виражені в певних логічних формах.

Структура предмета пізнання в значній мірі залежить від рівня пізнання, на якому відбувається формування предмета. На *емпіричному рівні* предмет пізнання безпосередньо пов'язаний із суб'єктом. Для його побудови використовуються так звані емпіричні методи наукового дослідження: спостереження, експеримент та їх різновиди. Всі пізнавальні операції на цьому рівні здійснюються за допомогою таких методів. Завдяки їм відбувається фіксація, реєстрація, порівняння, класифікація всієї інформації про об'єкт вивчення. Відповідно до цієї інформації предмет емпіричного пізнання містить в собі, по-перше, всі зафіксовані факти, які стосуються поведінки об'єкта вивчення, по-друге, всі виміри різних властивостей та зв'язків об'єкта вивчення, по-третє, знаки й знакові форми, за допомогою яких реєструється емпірична інформація, й нарешті, містить всі статистичні дані про зміни та розвиток таких властивостей і зв'язків об'єкта вивчення, які виявлені в процесі емпіричного дослідження. На *теоретичному рівні* відбувається подальше опосередкування предмета пізнання з допомогою теоретичних методів дослідження. Тут здійснюється теоретичний аналіз емпіричного матеріалу, на основі якого розкривається сутність явищ, їх властивостей та зв'язків, формулюються закони розвитку явищ, розробляються їх моделі, наукові гіпотези й теорії, здійснюється наукове прогнозування. Предмет пізнання на цьому рівні охоплює, виражає найбільш суттєві й найбільш глибокі риси й властивості об'єкта. Він пов'язаний уже не з конкретними явищами, а з законами їх розвитку. Закони розвитку об'єктів, наукові гіпотези й теорії складають основні характерні риси предмета пізнання на теоретичному рівні. Вироблення знань набуває форми науково-дослідницької діяльності лише з виникненням теоретичного знання, відображення сутності речей та явищ, його розвитку у вигляді системи вихідних

принципів й узагальнюючих положень, категорій та наукових законів у їх взаємозв'язку.

1.2. Основні методи емпіричного та теоретичного наукового дослідження

Виходячи з того, що кожне наукове дослідження може відбуватись на двох рівнях: емпіричному (коли здійснюється процес накопичення фактів) і теоретичному (на якому здійснюється узагальнення знань), загальні методи пізнання умовно ділять на три групи:

- *методи емпіричного дослідження*: спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент тощо;

- *методи теоретичного дослідження*: ідеалізація, формалізація, логічні й історичні методи;

- *методи, що можуть бути застосовані на емпіричному і теоретичному рівнях*: абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція, моделювання.

Спостереження - це систематичне, цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. Як метод наукового пізнання спостереження дає можливість одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність стає основою попередньої схематизації об'єктів реальності, роблячи їх вихідними об'єктами наукового дослідження.

Розрізняють просте (звичайне) спостереження, коли події фіксують збоку, і співучасте (включене) спостереження, коли дослідник адаптується в якомусь середовищі й аналізує події начебто «зсередини».

Педагогічне спостереження може проводитися в умовах природних і штучних (експериментальних). Спостереження в експериментальних умовах є глибшим щодо повноти вивчення явища чи процесу.

Важливою умовою наукового спостереження повинна бути його об'єктивність, тобто можливість контролю шляхом або повторного спостереження, або застосування інших методів дослідження (наприклад, експерименту).

Щоб уникнути помилок, спостереження потребує активізації всіх психічних процесів особистості дослідника, особливо уваги й мислення.

У науковому спостереженні важливу роль відіграють попередні знання, гіпотези, наявні прилади, задум і методичний досвід дослідника.

Порівняння - це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою встановлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, що може бути властивим двом чи кільком об'єктам дослідження. Метод порівняння буде плідним, якщо при його застосуванні виконуються такі вимоги:

- порівнювати тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;

- порівняння повинно здійснюватись за найбільш важливими, суттєвими (у плані конкретного завдання) ознаками.

Узагальнення — логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності. Найпростіші узагальнення полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої, випадкової ознаки (синкретичні об'єднання). Більш складним є комплексне узагальнення, при якому група об'єктів з різними основами об'єднуються в єдине ціле. Здійснюється узагальнення шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних певним предметам.

Різні об'єкти чи явища можуть порівнюватись безпосередньо або опосередковано через їх *порівняння* з яким-небудь третім об'єктом (еталоном). У першому випадку, звичайно, одержують якісні результати (більше-менше, вище-нижче тощо). Порівняння об'єктів з еталоном дає можливість одержати кількісні характеристики. Таке порівняння називають *вимірюванням*.

За допомогою порівняння інформацію про об'єкт можна одержати двома шляхами: здійснення безпосереднього порівняння (первинна інформація); опрацювання первинних даних (вторинна або похідна інформація).

Вимірювання - це пізнавальна процедура, пов'язана з визначенням числового значення деякої величини за допомогою одиниці вимірювання.

Вимірювання можливе за наявності таких елементів: об'єкта вимірювання, *вимірювальних засобів, методу вимірювання*.

Об'єкти вимірювання - це все те, що підлягає вимірюванню (розміри, маса, час, швидкість, тиск, температура, успішність і твін.).

Вимірювальний засіб - це те, за допомогою чого здійснюють вимірювання (вимірювальний інструмент, прилад або вимірювальна система).

Вимірювальний засіб і прийоми його застосування у сукупності утворюють *метод вимірювання*.

Крім того, вимірювання ділять на прямі і опосередковані. При прямих вимірюваннях шукану величину встановлюють безпосередньо із досліду, при опосередкованих - функціонально від інших величин, що визначаються прямими вимірюваннями: $b=f(a)$, де b - величина, знайдена за допомогою опосередкованих вимірювань, a - за допомогою прямих вимірювань.

Наука про вимірювання (*Термін "метрологія" походить від грецьких слів metron — міра і logos - поняття.*), методи і засоби їх забезпечення називається метрологією'. Вимірювання розвинулось з порівняння, але воно є більш універсальним і потужнішим пізнавальним засобом. Вимірювання забезпечує безпосередній зв'язок між експериментом і теорією, високу достовірність наукових досліджень.

Експеримент - це такий метод вивчення об'єкта, коли дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього шляхом створення штучних умов чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей. Сам термін "експеримент" (від латинського *experimentum* - спроба, дослід) означає науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища у певних умовах, що дозволяють спостерігати за ним і багаторазово відтворювати його при повторенні цих умов. Експеримент - важливий елемент практики. Він первинний по відношенню до теорії, вважається основою теоретичного знання, критерієм його дійсності. Особливого значення набуває експеримент при вивченні екстремальних умов, які не можуть піддаватись теоретичному дослідженню. З розвитком науки і техніки сфера експерименту значно розширюється, охоплюючи все більшу сукупність об'єктів матеріального світу.

У методологічному відношенні експеримент передбачає перехід дослідника від пасивного до активного способу діяльності.

Експеримент проводять у таких випадках:

- при необхідності відшукати раніше невідомі властивості певного об'єкту;
- при перевірці правильності теоретичних побудов;
- при демонстрації явища.

За умовами проведення розрізняють лабораторний і природний експеримент. Лабораторний експеримент проводиться в штучних умовах, де експериментатор

має можливість доцільно добирати параметри, штучно створювати такі умови, які б забезпечували наукову чистоту експерименту і оптимальне просування дослідника до істини. Лабораторний експеримент дає змогу контролювати умови, які впливають на перебіг досліджуваних процесів, і точно враховувати результати цих впливів. Природний експеримент здійснюється у звичайній, "природній" обстановці, де відбувається перебіг досліджуваних процесів.

Експеримент включає у себе: виділення об'єкта дослідження, створення необхідних умов (у тому числі й усунення всіх факторів, що можуть заважати), матеріальні впливи на об'єкт або умови, акти спостереження чи вимірювання із застосуванням відповідних засобів. Від такого експерименту слід відрізнити просте спостереження без активного впливу на досліджуваний об'єкт.

Переваги експериментального вивчення об'єкта порівняно із спостереженням полягають у наступному:

- під час експерименту є можливість вивчати явище «у чистому вигляді», усунувши побічні фактори, які приховують основний процес;
- в експериментальних умовах можна досліджувати властивості об'єктів;
- повторюваність експерименту, тобто можливість проводити випробування стільки разів, скільки в цьому є необхідність.

Методи теоретичного рівня дослідження:

Абстрагування - (від латинського терміну *abstrahere*, що означає відволікання) - це уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох досліджуваних сторін. Іноді абстраговані властивості і відношення пов'язуються з відомими класами об'єктів ("особистість", "натуральне число", "рослина"). В інших випадках вони уявляються ізольовано від тих предметів, з якими вони дійсно нерозривно пов'язані ("корисність", "краса", "моральність").

Абстракція виділяє із явища одну певну сторону у "чистому вигляді", тобто у такому вигляді, в якому вона дійсно не існує. Наприклад, не буває "явища" чи "закону" взагалі, існують конкретні закони і явища. Але без уведення абстрактного поняття "явище" дослідник не здатний глибоко зрозуміти будь-яке конкретне явище.

Процес абстрагування є необхідною умовою утворення найрізноманітніших понять. Більше того, будь-яке пізнання взагалі пов'язане з абстрагуванням. Без них неможливе розкриття сутності досліджуваного об'єкта. Розчленування об'єкта і виділення у ньому сутнісних сторін, всебічний аналіз їх у "чистому" вигляді — все це результат абстрагуючої діяльності мислення.

Аналіз і синтез - у найзагальнішому значенні - два взаємопов'язаних процеси уявного чи фактичного розкладання цілого на складові частини і об'єднання окремих частин у ціле. Аналіз і синтез — взаємообумовлені логічні методи наукового дослідження, що виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду. Аналіз і синтез тісно пов'язані у будь-якому науковому дослідженні. Єдність аналізу і синтезу забезпечує об'єктивне, адекватне пізнання дійсності і разом з тим відображає єдність протилежностей у відношенні до взаємозв'язку одиничного (окремого) і загального. Загальне, яке для полегшення пізнання роз'єднують аналізом на окремі складові, не існує поза одиничним, а воно, у свою чергу, не існує поза загальним. У цьому і полягає їхня нерозривна єдність, хоч одиничне і загальне протилежні одне одному.

Аналіз (від грецького *analysis* - розкладання) - метод пізнання, який дозволяє розкласти предмети дослідження на складові частини (звичайні елементи об'єкта або його властивості і відношення).

Синтез (від грецького *synthesis* - об'єднання), на противагу аналізу, дає можливість з'єднувати окремі частини чи сторони об'єкта в єдине ціле.

Розкладання цілого на складові частини дає можливість виявити будову досліджуваного об'єкта, його структуру; розкладання складного явища на більш прості елементи дозволяє відокремити суттєве від несуттєвого, складне звести до простого. Однією з форм аналізу вважається класифікація предметів і явищ (поділ на класи, групи, типи і та ін.). Аналіз процесу, що розвивається, дозволяє виділити у ньому різні етапи і суперечливі тенденції тощо. Мета будь-якого аналізу — пізнання частин як елементів складного цілого. Але аналіз приводить до виділення сутності, котра ще не пов'язана з певними формами її прояву: єдність, що продовжує залишатись абстрактною, ще не розкрита як єдність у різноманітності. На противагу цьому, синтез об'єднує у єдине ціле частини, властивості, відношення, виділені на основі аналізу. Ідучи від тотожного, суттєвого до відмінностей і різноманітності, він поєднує загальне і одиничне, єдність і різноманітність у живе конкретне ціле. Причому, синтез — це не просте сумування, а смислове поєднання. Якщо просто об'єднати явища, між ними не виникає система зв'язків, а лише утворюється хаотичне накопичення окремих із них.

Аналіз і синтез бувають:

- *прямий* або *емпіричний* (застосовуються для виділення окремих частин об'єкта, знаходження його властивостей, найпростіших вимірювань);

- *зворотний* або *елементарно-теоретичний* (базується на деяких теоретичних міркуваннях про причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами або дії якої-небудь закономірності; при цьому виділяються і з'єднуються явища, які можна вважати суттєвими, а другорядні до уваги не береться;

- *структурно-генетичний* (вимагає виділення в складному явищі і таких елементів, котрі чинять вирішальний вплив на всі інші сторони об'єкта).

Індукція і дедукція. Справжня наука можлива лише на основі абстрактного мислення, послідовних міркувань дослідника у вигляді суджень і висновків. У наукових судженнях встановлюються зв'язки між предметами чи явищами або між їхніми певними ознаками. Шлях до судження проходить через безпосереднє сприйняття предметів чи явищ, а також їхніх зв'язків. У наукових висновках одне судження змінюється іншим: на основі вже існуючих висновків робляться нові. Існує два основних види висновків: індуктивні (індукція) і дедуктивні (дедукція).

Індукція (від латинського *inductio* - наведення) - умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас в цілому. Як метод дослідження індукція - це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень, окремі факти неначе виводять до загального положення.

Звичайно виділяють три основних види індуктивних умовиводів:

- повну індукцію;

- через просте перерахування (популярну індукцію);

- наукову індукцію.

Дедукція - (від латинського *deductio* — виведення) — це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини. Дедуктивним у широкому розумінні

вважається будь-який вивід взагалі, у більш специфічному і найбільш поширеному розумінні - доведення або виведення твердження (наслідку) з одного або кількох інших тверджень (посилань) на основі законів логіки, що мають достовірний характер.

Індуктивні умозаключення дають лише вірогідні знання, тому що вони ґрунтуються на емпіричних спостереженнях кінцевого числа об'єктів. Дедуктивні умовиводи приводять до нового, достовірного знання, тому що їх вихідні посилання дійсні.

Моделювання - непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких не можливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Суть *моделювання* полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання.

Метод моделювання передбачає постановку мети, вибір або створення моделі, дослідження на моделі об'єкта пізнання, перенесення знань з моделі на оригінал завдяки суттєвій подібності і несуттєвій відмінності між ними.

Ідеалізація (від французького *idealiseiion*) - мислительний акт, пов'язаний з утворенням понять про об'єкти, принципово не здійсненні у досліді і дійсності.

Прикладами ідеалізованих об'єктів можуть бути поняття: "точка", "пряма лінія", "абсолютно тверде тіло", "абсолютно чорне тіло", "ідеальний газ", "ідеальний розчин".

Метод екстраполяції - це розповсюдження яких-небудь закономірностей або тенденцій досліджуваного об'єкта, які спостерігаються на певному часовому інтервалі, на інший часовий інтервал.

Основна його функція — прогностична. Широко використовується в економічній науці. Прогнозуються темпи росту показників різних галузей промисловості, чисельності кадрів, ріст інформації, розміри капіталовкладень. У педагогіці метод екстраполяції використовується при складанні навчальних планів, програм, професіограм, кваліфікаційних характеристик навчально-виховного процесу. Цей метод використовується на двох рівнях:

1. Якісному або описовому;
2. Кількісному або статистичному.

Суть методу екстраполяції на якісному рівні — вивчення історії об'єкта, що прогнозується, і перенесення закономірностей його розвитку в минулому і теперішньому на майбутнє.

На кількісному рівні екстраполяція являє собою процедуру встановлення значення функції в точках $f(x)$, що лежать поза інтервалом, по відомих значенням функції $f(x_0) < x_1 < x_n$, що лежать в середині інтервалу. Виходячи з цього, прогностична екстраполяція в більшості випадків проводиться для статистичного встановлення тенденцій зміни кількісних характеристик об'єкта, що прогнозується. Прогностична екстраполяція має структуру, компонентами якої є:

1. Базис екстраполяції;
2. Екстраполяційні операції;
3. Результат екстраполяції.

Базис — це первинні і аргументовані знання про найбільш істотні риси об'єкта, що досліджуються; знання про закономірності його поведінки в минулому

і сучасному. Це складає інформаційну основу екстраполяції, яка дає можливість висувати науково обґрунтовану гіпотезу про розвиток об'єкту в майбутньому.

Екстраполяційні операції - це способи розповсюдження тенденцій, закономірностей об'єкта дослідження з базового періоду на майбутній час. Ці способи поділяються на три види:

- а) експортні операції (інтуїтивні, евристичні);
- б) графічні операції;
- в) математичні операції.

Графічні і математичні операції використовуються на кількісному рівні екстраполяції.

Результат екстраполяції - це висновки про можливу поведінку об'єкта, в ці висновки мають ймовірний характер, тому вони потребують оцінки їх ступеня достовірності.

Педагогічна наука об'єктивно вимушена звертатись до екстраполяції, бо об'єкт педагогіки - виховні системи

Є такі фактори навчально-виховного процесу:

- явні;
- приховані;
- випадкові.

Явні фактори — це такі, наявність яких не викликає сумніву. Вони можуть безпосередньо піддаватися екстраполяції (як вчився у школі, так і у виші).

Екстраполяція лише явних факторів недостатня. Але значний вплив на успішність мають приховані фактори, дія яких під час базового періоду може не виявлятися. Наприклад, якість складання розкладу, методи і прийоми навчання пізнавальні інтереси учнів. Випадкові фактори - психофізіологічний стан, неоднакові критерії (оцінювання знань педагогами тощо).

Отже, метод екстраполяції в педагогічних дослідженнях повинен використовуватись (в сукупності) з іншими методами дослідження. Якщо додаткових методів немає, то дослідник повинен відповісти на питання: на основі яких внутрішніх процесів передбачається, що умови базового періоду будуть незмінні в майбутньому? Якщо відповіді не знаходить, то наукового прогнозу не буде.

Методи екстраполяції в чистому вигляді можуть застосовуватись на рівні тактичного короткого прогнозування.

Часткові (спеціальні) методи мають застосування в одній певній науці або застосовуються тільки при дослідженні деяких конкретних явищ. Тому їх узагальнено і називають назвами відповідних наук: психологічні методи, педагогічні методи, соціологічні методи тощо. Наприклад, у психологічних дослідженнях знаходить застосування біографічний метод (у дослівному перекладі з грецької означає опис життя). Він використовується, головним чином, при вивченні психологічних особливостей тієї чи іншої людини. Суть його полягає в збиранні й аналізі матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психічних властивостей досліджуваної особи.

У практиці проведення наукових досліджень кожний науковий метод (як загальний, так і частковий) знаходить застосування не відокремлено від інших методів. Успішність наукової роботи у значній мірі залежить від умілого поєднання методів дослідження, від ефективного доповнення одного методу іншим.

Деякі методи емпіричного дослідження, особливо метод опитування і метод бесіди, іноді називають терміном "*техніка*", що позичений з соціологічних досліджень.

Терміном "*методика*" визначають різноманітні конкретні форми і способи використання методів, за допомогою яких здійснюється пізнання соціально-педагогічних явищ та процесів'. Наприклад, для збору інформації використовується анкетне опитування. Частина питань сформульована у відкритій формі, а частина - у закритій (це техніка даного анкетного опитування). Анкетний листок і інструктаж до нього - це методика.

У педагогічних дослідженнях застосовують поняття "*дослідницька процедура*", взяте з соціології. Частіше таким терміном називають комплекс пізнавальних засобів та прийомів, а також - аспекти організації дослідницької діяльності (необхідний час, план дослідження, кількість учасників, фінансові витрати).

Цінність того або іншого методу дослідження визначається, перш за все, достовірністю й надійністю наукових фактів, які отримуються за його допомогою.

1.3. Науково-дослідницька діяльність студентів у закладах вищої освіти

У контексті вивчення питання організації науково-дослідної роботи студентів у вітчизняній професійній педагогіці зроблено чимало з точки зору визначення наукових підходів до формулювання ключових положень її впливу на загальний розвиток особистості студента. Але сьогодні важливим і перспективним є завдання оптимального використання організації науково-дослідної роботи майбутніх викладачів різних дисциплін з метою наближення їх до набуття професіоналізму у процесі професійної підготовки.

Педагогічне дослідження – це спеціально організований науковий процес пізнання педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів та об'єктів педагогічної взаємодії в умовах діяльності, а також зв'язків і відносин між ними.

Водночас педагогічне дослідження – це результат наукової діяльності, спрямованої на здобування нових знань про закономірності навчання й виховання, соціалізації і професійної підготовки людей, про структуру і механізми, зміст, принципи і технології цих знань. Педагогічне дослідження пояснює та прогнозує розвиток окремих педагогічних явищ і фактів, а також тенденції та зміни в педагогічному процесі.

Тому, студент університету повинен мати чітке уявлення про університетську систему організації студентської науково-дослідницької діяльності з першого і до останнього курсів навчання.

Процес безпосереднього оволодіння дослідницькими вміннями та навичками здобувачів вищої освіти можна розділити на три послідовні етапи:

- вступний курс з основ науково-педагогічних досліджень (для студентів I і II курсів університету);

- залучення студентів до виконання елементів науково-дослідної діяльності у навчальному процесі (написання рефератів, підготовка наукових повідомлень, проведення дискусій з педагогічних проблем тощо);

- організація самостійної науково-дослідницької діяльності студентів під керівництвом наукового керівника (наукової школи) на базі кафедри, наукової лабораторії університету.

Сучасна наука стверджує, що поняття «дослідницькі навички» не має чітких меж і може бути узагальнене у певних вимогах до здобувачів освіти ЗВО:

1. знати історію розвитку педагогічної науки, захоплюватись науковими знахідками з проблем навчання і виховання;
2. постійно підвищувати свій професійний рівень, критично аналізувати традиційні методи роботи, добиватись успіхів у педагогічній діяльності;
3. уміти проводити науково-педагогічне дослідження (самостійно проводити експеримент, збирати та аналізувати наукові факти, узагальнювати їх, систематизувати, учитись давати теоретичне обґрунтування);
4. сміливо проводити дослідження пошукового характеру, не боятись йти новим шляхом, використовувати інноваційні педагогічні технології у пошуковому процесі;
5. оволодівати іноземними мовами з метою використання зарубіжного педагогічного досвіду, популяризації своїх наукових знахідок;
6. уміти самостійно користуватись бібліотечними каталогами та довідково-інформаційними виданнями, робити виписки і накопичувати наукову інформацію;
7. знати основи наукової організації праці і наукової організації наукової праці, планування наукових досліджень, гігієну розумової праці та відпочинку, а також структуру наукових установ;
8. уміти написати статтю, тези наукового повідомлення, реферат і активно брати участь у науковій дискусії (наприклад, у роботі наукового студентського гуртка, на засіданні наукової школи, наукової лабораторії, кафедри, на конференції молодих учених);
9. учитись мислити відповідно до нової наукової інформації, критично оцінити її переваги та недоліки; виховувати уміння нестандартного мислення, пошуку нових кращих педагогічних рішень;
10. уміти організувати наукові гуртки і керувати їх діяльністю.

Науково-дослідна робота студентів у межах навчального процесу є обов'язковою для кожного студента і охоплює майже всі форми навчальної роботи:

- написання рефератів з конкретної теми у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, фундаментальних і професійно-орієнтованих спеціальних дисциплін, курсів спеціалізації та за вибором;
- виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт, що містять елементи проблемного пошуку;
- виконання нетипових завдань дослідницького характеру у період педагогічної практики; індивідуальних завдань, спрямованих на оптимізацію діяльності закладів освіти;
- розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (планів-конспектів, нетрадиційних уроків і виховних заходів, програм і методик педагогічних досліджень тощо);
- підготовка і захист курсових і дипломних робіт, пов'язаних з проблематикою досліджень наукових лабораторій, спеціальних кафедр.

Чітка організація науково-дослідної діяльності студентів у навчальному процесі сприяє поглибленому засвоєнню студентами спеціальних навчальних дисциплін, дозволяє найповніше виявити свою індивідуальність, сформулювати власну думку щодо кожної дисципліни. При цьому особлива увага приділяється залученню студентів до збору, аналізу та узагальненню кращого практичного досвіду, проведення соціологічних та експериментальних досліджень, підготовки доповідей і повідомлень.

Науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців і передбачає:

- участь здобувачів вищої освіти у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій, лабораторій, шкіл та ін.;

- участь студентів у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт, проведенні досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів, наукових лабораторій, закладів середньої освіти та інших закладів освіти;

- написання статей, тез доповідей, інших публікацій.

Разом з тим, методика постановки і проведення науково-дослідницької діяльності студентів в освітньому процесі визначається специфікою ЗВО, його науковою і матеріально-технічною базою, набутими традиціями.

Основними принципами організації вказаної системи студентської науково-дослідницької роботи є: принцип демократизації, принцип гуманізації, принцип спрямованості наукового дослідження на єдиний результат - основне наукове дослідження (дипломна робота ОР «Бакалавр», «Магістр»), принцип науковості, принцип системності і послідовності, принцип зв'язку з життям, принципи доступності, принцип активності і свідомості виконання наукового дослідження, принцип глибини і міцності формування науково-дослідницьких умінь.

Пропонована система науково-дослідницької роботи дає можливість оптимально визначити не тільки потенціальні науково-дослідні можливості студента, але й перевірити ефективність науково-пошукової роботи кожного викладача, науковця особисто.

Найрозповсюдженішою формою організації студентської науково-дослідницької діяльності є наукові гуртки, секції, проблемні групи, студії, бюро, центри. Кожна з них є невеликим (10-15 осіб) творчим студентським колективом, який працює над однією або декількома суміжними науковими темами, за планами, що складаються на семестр або навчальний рік. Кожним науковим підрозділом керує викладач, помічником якого є студент.

Важливою ознакою університетської освіти є наукові школи - це основа для розвитку молодих наукових талантів. Участь в них сприяє передачі наукової інформації, ставлення до науки, оволодіння методами і прийомами дослідження, виробленню умінь узагальнювати та усвідомлювати емпіричні знання, формуванню наукових і моральних переконань.

Наукова школа характеризується такими ознаками, як:

1) наявність програми спільної дослідницької діяльності, запропонованої лідером школи;

2) безпосереднє спілкування між членами колективу школи і, особливо, між викладачем і студентами;

3) спеціально розробленим методичним інструментарієм для реалізації програми;

4) наявність внутрішніх стандартів оцінки наукової продукції і її визначення.

Обов'язковою умовою існування наукової школи є наявність у неї лідера, який виконує одночасно кілька функціональних ролей. А саме: «організатор» школи, «наставник» та «колега» для студентів. В умовах сучасної університетської освіти, де наука набирає особливого статусу, а залучення студентів до науково-дослідницької діяльності є обов'язковим, необхідність такого лідера постійно зростає. При його наявності студентські дослідження набувають єдиного контексту, а педагоги-викладачі - мети своєї наукової діяльності.

В умовах реформування і модернізації систем вищої освіти науково-дослідна діяльність студентів закладів вищої освіти повинна мати досконале *методичне забезпечення*.

Науково-методичне забезпечення освітньої діяльності включає підготовку навчальної і наукової літератури, навчально-методичної документації для задоволення потреби в них закладу вищої освіти та повинне відповідати змісту навчання, визначеному стандартами вищої освіти. До науково-методичного забезпечення навчального процесу у ЗВО входять:

- ✓ стандарти вищої освіти; навчальні плани; навчальні програми з усіх нормативних і вибіркових навчальних дисциплін; програми навчальної і навчально-виробничої практики;

- ✓ підручники і навчальні посібники; інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін; контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять;

- ✓ контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу; методичні матеріали для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових і дипломних робіт (проектів).

Якщо говорити про організаційну структуру та методичне забезпечення управління науково-дослідної діяльності студентів, то варто зазначити, що основні напрямки наукових досліджень у вищому навчальному закладі визначає Вчена рада, яка дає оцінку науково-педагогічній діяльності структурних підрозділів певного вищого навчального закладу. Важливою ланкою на шляху здійснення науково-дослідної діяльності є безпосередньо кафедра як суб'єкт наукової діяльності, яка визначає основні пріоритетні напрямки науково-дослідної діяльності, ініціює у встановленому порядку проведення наукових і науково-практичних конференцій. Кафедра, яка згідно навчального плану має години на науково-дослідну роботу, заздалегідь розробляє тематику наукових досліджень, забезпечує її науковими керівниками, підготовлює навчально-методичну документацію. Науково-дослідна робота здобувачів є обов'язковою і визначається навчальними планами спеціальності. Зміст і структура науково-дослідної діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших. Методика постановки і проведення науково-дослідної діяльності визначається специфікою вищого навчального закладу, його науковою і матеріально-технічною базою, набутими традиціями. Важливу роль у процесі управління науково-дослідної роботи студентів відводиться викладачам та науковим керівникам.

На рівні важливості усвідомлення студентом потреби займатися особливим видом діяльності, науковий керівник, як менеджер, має враховувати індивідуальні психологічні особливості характеру, темпераменту особистості студента, визначивши попередньо ступінь готовності студентів до виконання завдань творчого характеру. Крім того, студенти, за допомогою викладачів, повинні набути умінь користуватись науковою, довідковою, методичною літературою, що видана рідною та іноземними мовами; володіти методикою реферування тексту, володіти навичками комп'ютерної обробки даних; володіти методами інформаційного пошуку. З іншого боку, відповідно до Закону України «Про освіту» педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру. З цього погляду особливої актуальності набуває самовдосконалення педагога. Справжній керівник, як і справжній педагог, – це той, хто систематично працює над своїм вихованням і освітою. Лише такий викладач є справжнім фахівцем. Самоосвіта – один з найважливіх шляхів упровадження педагогічної науки в практичну діяльність. Тому, завдання кожного керівника вищого навчального закладу, спрямувати роботу викладачів на планування роботи відповідно до завдань, які стоять перед педагогічним колективом: вибрати науково-методичну проблему, зібрати й вивчити теоретичний матеріал з цієї теми, проаналізувати й узагальнити факти, втілити теоретичні знання в практику та поділитися своїм досвідом з колегами. За такого підходу викладача до самоосвіти студенти зможуть за його допомогою набути умінь користуватись науковою, довідковою, методичною літературою, що видана рідною та іноземними мовами; володіти методикою реферування тексту, володіти навичками комп'ютерної обробки даних; володіти методами інформаційного пошуку. У зв'язку з цим форми і методи залучення студентів до наукової творчості умовно поділяються на науково-дослідну роботу, що включається в навчальний процес, проводиться в навчальний час у відповідності з навчальними планами і, таким чином, є одним з обов'язкових елементів всієї системи підготовки спеціалістів, та науково-дослідну роботу, що виконується студентами в позанавчальний час.

Базову наукову літературу для виконання дослідження здобувачеві пропонує науковий керівник. Кінцевим результатом науково-дослідної роботи є не лише захист та отримання оцінки, а, в першу чергу, набуття навичок проведення наукового дослідження та самостійної роботи з опрацювання наукових джерел. Слід звернути увагу на доцільність поширення практики послідовної розробки студентами єдиної наукової тематики протягом декількох років навчання. Це сприяє поглибленню і детальному дослідженню наукової проблеми, яку розробляє студент, накопиченню досвіду дослідної роботи, підвищенню своєї наукової активності та компетентності з обраної теми. Участь студентів у науковій роботі відображається в безлічі форм і методів, які в комплексі створюють певну програму науково-дослідної діяльності здобувачів. Вона забезпечує послідовність використання необхідних форм на всіх етапах наукової роботи згідно навчального процесу. Здійснення планування науково-дослідної роботи студентів у закладах вищої освіти допомагає створити комплексну систему науково-дослідної роботи, що сприяє ширшому використанню наукового потенціалу вищого навчального закладу у підготовці висококваліфікованих фахівців. Найважливішою ознакою ефективності методичного забезпечення є зростання якості професійної підготовки майбутніх спеціалістів на основі впровадження в освітній процес досягнень науки, підвищення педагогічної майстерності та розвитку педагогічної творчості викладачів. При цьому продуктивність методичного забезпечення залежить від чіткої взаємодії всіх його ланок, упровадження нових організаційних технологій управління ними, створення науково-інформаційної бази та сприятливих умов для самореалізації кожного фахівця.

Щодо науково-методичного та нормативного забезпечення процесу інформатизації освіти, то вже сьогодні розробляються інформаційні освітні програми, застосовуються нові критерії державної акредитації, які враховують рівень використання інформаційних методів в освітньому процесі та забезпеченість вищих навчальних закладів такими навчально-методичними комплексами, які істотно стимулюють розвиток інновацій в освіті. Крім того, у навчальний процес впроваджуються елементи дистанційного навчання, e-learning та Інтернет-освіти. Саме із застосуванням інтерактивних методів навчання пов'язані сьогодні більшість основних методичних інновацій. Інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, у ході якого здійснюється взаємодія викладача і студента. Слід визнати, що інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має цілком конкретні та прогнозовані цілі. Одна з таких полягає у створенні комфортних умов навчання, таких, при яких студент відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що практично всі студенти виявляються залученими в процес пізнання і мають можливість розуміти й рефлексувати щодо своїх знань і вмінь. Така спільна діяльність студентів у процесі пізнання та засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен робить свій вагомий індивідуальний внесок, йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Все це відбувається в атмосфері доброзичливості, взаємної поваги та підтримки. Це допомагає не лише отримувати знання, але й розвивати пізнавальну діяльність].

Основними принципами організації системи студентської науково-дослідної роботи є:

✓ принцип демократизації, який передбачає право вибору студентом проблеми наукового пошуку, наукового керівника на всіх етапах дослідження;

✓ принцип гуманізації передбачає суб'єкт – суб'єктні стосунки між викладачем і студентом у процесі наукового пошуку, врахування наукових інтересів студента;

✓ принцип спрямованості наукового дослідження на єдиний результат – основне магістральне наукове дослідження (дипломну, магістерську роботу). Цей принцип відбиває комплексність і неперервність виконання наукового дослідження на всіх його етапах;

✓ принцип науковості полягає в такому доборі матеріалу, який би відповідав структурі побудови науки та певної форми наукової роботи, специфіці розділів досліджуваної теми, достатньою мірою висвітлював її сучасні досягнення;

✓ принцип системності та послідовності передбачає виконання наукового дослідження проблеми як єдиного цілого на всіх курсах. Його можна розглядати, певною мірою, як похідний від принципу науковості, оскільки наукове дослідження має свою систему та послідовність викладу;

✓ принцип зв'язку з життям передбачає пошукову роботу студента над темою, що пов'язана з найактуальнішими проблемами сучасної школи та педагогічної науки; врахування індивідуальних особливостей студента, його інтересів, нахилів, уподобань, здібностей, можливостей;

✓ принципи доступності реалізується майстерністю наукового керівника, його єдиними вимогами до наукового дослідження на всіх його етапах. Принцип доступності залежить від єдиної логіки послідовності у діях: від простого – до складного, від нижчого – до вищого у виконанні завдань дослідження. В кожного наукового керівника можуть бути напрацьовані свої методичні прийоми керівництва;

✓ принцип активності та свідомості виконання наукового дослідження досягається взаємодією між науковим керівником і студентом. Формування свідомої мотивації у ставленні до наукового пошуку сприяє розвитку творчих умінь майбутнього вчителя;

✓ принцип глибини та міцності формування науково-дослідницьких умінь полягає в завершеності наукового дослідження, зроблених здобувачем узагальненнях і висновках, підготовці роботи до публічного захисту. Міцність і глибина сформованості дослідницьких умінь виявляється також у справжніх, реальних знаннях, у довготривалій пам'яті, яка формується під впливом правильної організації наукової діяльності студента, а також залежить від умінь керівника організувати науково-пошукову роботу так, щоб знання були продуктивними, щоб студент відчував потребу в них у майбутньому житті та педагогічній діяльності.

Система пошуково-дослідницьких завдань дає змогу формувати професійно значущі якості майбутнього викладача: професійна вмотивованість забезпечується тим, що студент має нагоду спостерігати за завданням з моменту апробації на занятті й кінцевого застосування при формуванні пошуково-дослідницьких умінь, вносити необхідні корективи, підвищувати його якість; процес виконання завдання дає змогу формувати самостійність – самостійне складання, самостійне, особистісне застосування, упровадження, самооцінка результативності, ефективність застосування; багаторазова робота з кожним завданням на різних видах занять щодо поліпшення його змісту і структури, вдосконалення методики застосування забезпечує формування усвідомленого ставлення до дидактичного матеріалу, навчання; включення в зміст завдань елементів цікавості, цікаві, неймовірні аспекти цього матеріалу розвивають інтерес до матеріалу завдання, активізують розумову діяльність, посилює мотивацію навчально-пізнавальної

діяльності.

Забезпечення поступового входження здобувачів вищої освіти у пізнавальну самостійну діяльність при виконанні завдань щодо здійснення взаємозв'язків з урахуванням трудомісткості, обсягу цих завдань і реального часу формує впевненість і послідовність виконання навчально-дослідної та наукової діяльності.

Тому навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» покликана поглибити знання магістрантів стосовно специфіки педагогічного дослідження майбутнього викладача закладу вищої освіти. У цьому ракурсі самостійно-дослідницька діяльність спрямована на розширення педагогічного кругозору, розвиток здатності динамічної ініціації мікро- та макродосліджень, системного використання різних методологічних платформ, моделювання оптимальної педагогічної взаємодії у контексті різноманітних парадигм.

1.4. Системний підхід у науковому дослідженні

Об'єкти пізнання, які досліджуються сучасною наукою, переважно являють собою складні цілісні системи різного походження і різного ступеня складності.

Поняття системи є категорією філософською. Сучасна філософія вкладає у це поняття дуже широкий зміст. З точки зору філософії система (від грецького *systema* - складене з частин, поєднання) – множина елементів, які знаходяться у відношеннях і зв'язках між собою, завдяки чому утворюється певна цілісність, єдність. *Система* - це цілісність, в якій всі елементи так тісно пов'язані між собою, що стають по відношенню до оточуючого їх середовища та інших систем певною єдністю. Термін "система" використовується людством з давніх часів і охоплює значний перелік об'єктів різного походження: сонячна система, система числення, виробнича система тощо.

Розвиток поняття про систему має тривалу історію. Перші уявлення про систему виникли в античній філософії яка висунула тлумачення системи як упорядкованості і цілісності буття. У давньогрецькій філософії і науці (Евклід, Платон, Аристотель) розглядалася ідея системності знання. В XVII-XVIII століттях ідеї системності світу знаходили відображення в працях Б.Спінози та Г.Лейбніца. Принципи системної природи знання розроблялись у німецькій класичній філософії І.Кантом й Г.Гегелем. Пізніше поняття системи почали застосовувати в математиці, механіці тощо. Поступово воно увійшло в найрізноманітніші галузі науки (в першу чергу, суспільні й гуманітарні), в техніку, кібернетику та ін. Знайшло застосування поняття "системи" і в педагогічній науці: дидактична система, система навчання, система виховання, система трудового навчання, система методів навчання, система завдань тощо.

Зазнавши тривалої історичної еволюції, поняття "системи" з середини ХХ століття стає одним з провідних філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять.

У найбільш загальному значенні під *системою* розуміють упорядковану сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, і яка спрямована на досягнення певної мети. Це означає, що поняття про систему ґрунтується на трьох положеннях:

- система утворюється сукупністю (множиною) елементів, що мають зв'язки між собою;
- ця сукупність утворює єдине ціле, тобто видалення одного з елементів

сукупності порушить властивість цілісності;

- утворене сукупністю елементів єдине ціле має певну мету або призначення, властиве для всієї сукупності елементів, а не для якоїсь комбінації з них.

Елемент системи являє собою таку її частину, яка не підлягає подальшому поділу, щоб виконувати властиві для неї функції.

Всі існуючі системи підпорядковуються певним принципам, до яких відносяться:

1. *Принцип цілісності* полягає у тому, що не можна звести властивості системи до суми властивостей її складових елементів, а з властивостей останніх не випливають властивості системи. Властивості і відношення кожного елемента системи залежать від його місця і функцій в системі.

2. *Принцип структурності* означає, що будь-яку систему можна охарактеризувати на основі існуючих зв'язків і відношень між її елементами, тобто на основі її структури. Поведінка системи обумовлюється поведінкою її окремих елементів і властивостями її структури.

3. *Принцип взаємозалежності* системи і середовища полягає у тому, що система формує і проявляє свої властивості в процесі її взаємодії з середовищем, в якому функціонує і у взаємовідносинах з котрим відображає свою цілісність.

4. *Принцип ієрархічності* полягає у тому, що будь-яка система може бути елементом системи вищого порядку у той час, як її елементи можуть бути системами більш низького порядку.

5. *Принцип множинності* опису системи означає, що через принципову складність кожної системи її адекватне пізнання вимагає побудови значної кількості різних моделей, кожна з яких описує чи відображає лише певний аспект системи.

Існують найрізноманітніші системи. Тому їх певним чином класифікують.

Залежно від походження та характеру системи бувають *матеріальні* та *абстрактні*. Матеріальні системи, в свою чергу, діляться на системи неорганічної природи (фізичні, геологічні, хімічні та інші) і живі системи (клітини, біологічні види, екологічні системи тощо). Абстрактні системи є продуктом людського мислення. До них відносяться поняття, гіпотези, теорії, логічні та лінгвістичні побудови тощо.

Особливим класом матеріальних живих систем є *соціальні системи*: соціально-економічна формація, держава, виробничий колектив, сім'я.

За ознакою стану системи, бувають *статичні* і *динамічні*. Для статичної системи її стан із зміною часу залишається постійним. Динамічна система змінює свій стан протягом певного часу.

За характером взаємовідношення системи і середовища системи діляться на закриті і відкриті. *Закриті* (замкнуті) *системи* характеризуються тим, що до них не надходить і з них не виділяється речовина або інформація, а відбувається лише обмін енергією між системою і середовищем. *Відкриті* (незамкнуті) *системи* характеризуються тим, що у них постійно відбувається введення і виведення не тільки енергії чи інформації, але і речовини.

Вивчення будь-якої системи пов'язується із з'ясуванням найважливіших її характеристик — *функції*, *мети* (призначення) і *структури*.

Визначення функції системи потрібне для того, щоб усвідомити важливість і визначити її місце, тобто оцінити відношення до інших систем. Під *функцією* системи звичайно розуміють ті дії системи, котрі знаходять прояв у зміні її

можливих станів. Система може просто існувати, бути середовищем, у якому перебувають інші системи, забезпечувати систему більш високого порядку.

Виконання системою своїх функцій прийнято називати *функціонуванням* системи. Функціонування системи можна розглядати як еволюційний перехід її з одного стану до інших можливих станів. Множина всіх можливих станів системи визначається кількістю її елементів, їхніми властивостями і різноманітністю зв'язку між ними. Тому функція системи характеризує її як єдине ціле, як результат взаємодії її елементів між собою і з вихідними параметрами.

Метою (призначення) системи називається певний, "бажаний" (заданий із зовні або встановлений самою системою) стан її виходів, тобто деяке значення або підмножина значень функції системи.

Кожна система має свою структуру. *Структура системи* — це сукупність елементів і зв'язків між ними.

Великим і складним системам притаманні властивості цілісності та емерджентності.

Цілісність системи означає, що всі її частини сприяють досягненню спільної мети і формуванню найкращих результатів відповідно до певного критерію (сукупності критеріїв) ефективності. Отже, система повинна розглядатись тільки як щось єдине, ціле.

Емерджентність знаходить прояв у тому, що великі і складні системи мають властивості, не притаманні жодному з формуючих цю систему елементів.

Спосіб теоретичного і практичного дослідження, при якому кожний об'єкт розглядається як система, являє собою *системний підхід*. Це є — сукупність методологічних принципів і положень, які дають можливість розглядати систем) як єдине ціле з узгодженням функціонування всіх її елементів. На основі системного підходу передбачається вивчення кожного елемента системи у його зв'язку і взаємодії з іншими елементами, що дає можливість спостерігати за змінами у системі внаслідок змін окремих її ланок. Тобто при системному підході дослідник може вивчати у структурі системи не окремі її елементи", що утворюють цілісність її, а взаємовідносини і зв'язки різних елементів системи в цілому. Системний підхід є конкретизацією вимоги діалектики про розгляд кожного предмета у його взаємовідношеннях і взаємозв'язках з іншими предметами.

Системний підхід можна розглядати як певний етап у розвитку методів пізнання. Найбільш широке застосування системний підхід знаходить при дослідженні складних об'єктів, які постійно розвиваються — багаторівневих, ієрархічних, таких, що самоорганізуються — систем: біологічних, психологічних, соціальних, систем типу "людина-машина" тощо.

У системному дослідженні об'єкт, що піддається аналізу, розглядається як певна множина елементів, взаємозв'язок між якими зумовлює цілісні властивості цієї множини. Властивості об'єкта як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумуванням властивостей його окремих елементів, скільки властивостями його структури, особливими системотвірними, інтегративними зв'язками об'єкта, що розглядається.

Важливою особливістю системного підходу є те, що не тільки об'єкт, а й сам процес дослідження виступає як складна система, завдання якої, зокрема, полягає в поєднанні в єдине ціле різних моделей об'єкта. Системні об'єкти, нарешті, як правило, не байдужі до процесу їх дослідження і в багатьох випадках можуть суттєво впливати на нього.

Застосування системного підходу передбачає дотримання певної послідовності в організації дослідження. Вона передбачає такі кроки:

- визначення об'єкта дослідження;
- визначення мети і завдань дослідження;
- визначення критеріїв вивчення досліджуваного об'єкта;
- виділення суттєвих елементів досліджуваного об'єкта;
- визначення структури системи;
- визначення та класифікація зовнішніх зв'язків між елементами досліджуваного об'єкта;
- вивчення кожного із знайдених складових елементів об'єкта;
- визначення принципів взаємодії системи з середовищем її функціонування на основі аналізу сукупності зовнішніх зв'язків;
- виявлення закономірностей зміни і розвитку елементів досліджуваного об'єкта;
- виділення основних причинно-наслідкових зв'язків між елементами (так званих системотвірних зв'язків), які забезпечують впорядкованість системи;
- виявлення кінцевої структури і організації системи, на основі чого складається її модель;
- аналіз основних принципів поведінки системи;
- вивчення процесу управління системою.

Системний підхід дає можливість значно розширити рівень наукового пізнання, тому що на його основі стає можливим досягнути найширшого синтезу наукових знань, створення цілісного уявлення про досліджувані об'єкти.

1.5. Технологія підготовки та проведення науково-педагогічного дослідження

Загальна методика педагогічного дослідження. Педагогічне дослідження будь-якого явища, що має педагогічний чи психологічний зміст, повинно являти собою завершений цикл. Завершеність циклу дослідження зумовлює цілісне пізнання його предмета. Загальна методика дослідження виступає послідовною реалізацією дослідником пізнавальних та перетворюючих дій щодо свого предмета, який на перших етапах дослідження має неструктурований вигляд.

Отже, *перший етап дослідження* – вибір предмета дослідження та первинний аналіз його сутності. На даному етапі дослідник взаємодіє з об'єктивною реальністю як такою, що протистоїть пізнавальному досвіду дослідника у своїх якостях: «бути невідомою неданою» та «бути доступною для пізнання».

Критерієм завершеності даного етапу є міра позитивного змістового співвідношення:

а) сутності предмета дослідження, представленої у робочому визначенні предмета;

б) масштабу пізнавальних дій, спрямованих на предмет, що постає в цілях дослідження. Таким чином можна запобігти неадекватним дослідницьким діям під час дослідження.

Другий етап – теоретичне дослідження або теоретизація предмета. На даному етапі дослідник є предметом дослідження, який постає у єдності своїх взаємозв'язків зі світом.

Предмет дослідження розглядається як самостійне, цілісне та багатомірне явище, що перебуває у постійних стосунках з іншими явищами: взаємодіє з іншими, впливає на них, а також зазнає впливу з їхнього боку.

Пізнавальні дії дослідника на даному етапі зумовлені:

а) вибором методологічної основи теоретизації;

б) методами теоретичного дослідження, які використовуються при цьому. Методологічною основою теоретизації обирається той чи інший спосіб філософствування, який є адекватним предмету теоретизації.

Суттєвим моментом даного етапу є вибір дослідником методів теоретичного дослідження, які забезпечують повний набір пізнавальних теоретичних «мапуляцій» зі змістом досліджуваних ознак предмета. Критерієм вибору того чи іншого методу теоретизації є насамперед визначена дослідником методологічна основа дослідження, яка передбачає організацію конкретного циклу теоретичних дій і зумовлює їхню дослідницьку специфіку.

Теоретизація предмета дає можливість не тільки визначити його сутність, а й побудувати змістовий простір дослідження в цілому. Так, дослідник має можливість виробити стратегію: а) пізнавальних та б) перетворюючих дій щодо предмета свого дослідження. Пізнавальний цикл складаючи дії дослідника, спрямовані на з'ясування сутності предмета дослідження. А тому емпіричним дослідженням та аналізом результатів проведених пізнавальних дій.

Таким чином, другий етап педагогічного дослідження виступає як теоретизація предмета, що пізнається, та побудова теоретичної моделі дослідження в цілому.

Третій етап – емпіричне дослідження сутності предмета. На даному етапі дослідник взаємодіє з предметом, сутність, логіка та формальна структура якого теоретично з'ясовані, а тому пізнавальні дії його будуть спрямовані до

психологічних ознак сутності предмета, метою цих дій буде визначення емпіричних критеріїв виділених ознак.

Отже, побудова емпіричної моделі дослідження його організація та проведення – зміст дослідницьких дій третього етапу.

Четвертий етап педагогічного дослідження – аналіз, інтерпретація та тлумачення змістових і формально-логічних даних, отриманих дослідником під час теоретико-пізнавальної та емпіричної взаємодії з предметом свого дослідження. Це дуже відповідальний етап, оскільки на ньому виявляється дослідницький ефект попередніх пізнавальних дій та дослідження в цілому.

Емпіричне дослідження предмета відкриває досліднику світ реальних, дійсних проявів явища, що пізнається. Можливість безпосередньої взаємодії з сутністю даного явища є центральним моментом психологічного дослідження, а вся попередня робота – необхідним підготовчим комплексом пізнавальних дій. Проте для того, щоб взаємодія дослідника з сутністю предмета дослідження була якомога ефективнішою, необхідно мати в дослідницькому арсеналі набір методів аналізу, інтерпретації та тлумачення емпіричних даних, споріднених за змістом сутності досліджуваного явища.

Методи тлумачення обираються дослідником залежно від того на який методологічній основі та з допомогою яких методів теоретизації виконувалося дослідження.

П'ятий етап дослідження – змістова презентація результатів та висновків системи пізнавальних дій, об'єднаних дослідницьким циклом. Об'єктом дослідницької уваги психолога на цьому етапі постає саме дослідження як організований процес пізнання конкретного явища на даному етапі дослідник не тільки подає результати та висновки свого дослідження, обираючи для цього найбільш інформативний спосіб і форму; графічне моделювання, схематичне моделювання, ілюстроване відображення дослідницьких матеріалів. Дослідник також оцінює проведене дослідження за такими його змістовими характеристиками:

- а) цілісність,
- б) завершеність,
- в) самостійність,
- г) самодостатність,
- д) перспективність.

Підготовчий етап дослідження. В соціологічному дослідженні можна виділити три основні етапи кожен із них включає в себе низку важливих етапів:

підготовчий (розробка програми дослідження);

основний (проведення дослідження);

заключний (обробка і аналіз даних, оформлення висновків і рекомендацій).

Організація науково-педагогічних досліджень має проводитись на ґрунтовній науковій основі з дотриманням певної стратегії.

Будь-яке дослідження розпочинається з будови проблеми. Проблема – це протиріччя між знаннями про потреби людей в будь-яких результативних практичних чи теоретичних діях і незнання шляхів і засобів їх реалізації. Вирішити проблему означає отримати нові знання або створити теоретичну модель, яка б пояснювала те чи інше явище, виявити фактори які впливали б на розвиток явищ в бажаному напрямку. Створена проблемна ситуація яку потрібно дослідити. Спочатку потрібно перевести проблемну ситуацію у формулювання проблеми, яку

потрібно досліджувати. Для цього потрібно виконати спеціальну теоретичну роботу:

- установити наявність такої проблеми;
- наявність показника, який кількісно чи якісно характеризує цю проблему;
- наявність обліку і статистики за цьому показнику;
- достовірність обліку і статистики по цим показником;
- виділити найбільш суттєві елементи чи фактори проблеми, вирішення яких належить соціології, а не економічній теорії, технології виробництва;
- відокремити уже відомі елементи проблемної ситуації, які не потребують спеціального аналізу і виступають як інформаційна база для розгляду невідомих елементів (наприклад, дані статистики і обліку є готовим важливим матеріалом);
- виділити в проблемній ситуації головні і другорядні компоненти, щоб визначити основний напрямок дослідницького пошуку;
- проаналізувати вирішення аналогічних проблем.

З цією метою необхідно вивчити всю літературу з обраного питання. Провести бесіду з компетентними людьми – експертами. В ролі експертів виступають – спеціалісти – вчені або досвідчені практики.

На основі попереднього аналізу розробляється програма дослідження цієї проблеми. Програма науково-педагогічного дослідження включає наступні розділи:

- ✓ теоретичний (цілі задачі, предмет і об'єкт дослідження, визначення понять);
- ✓ методичний (обґрунтування вибірки, обґрунтування методів збору даних, методи обробки і аналізу даних);
- ✓ організаційний (план дослідження, порядок дослідження підрозділів).

Також досліднику потрібно визначити мету і задачі дослідження, що визначить об'єм затрат, часу і фінансових ресурсів необхідних для одержання результатів.

Предмет дослідження – центральне питання проблеми. В одній і тій же проблемній ситуації, в одному і тому ж емпіричному об'єкті можуть відокремлюватися різні його аспекти, які є предметом дослідження. Дослідник, вибираючи предмет дослідження, той же час формулює і гіпотезу про можливий шлях вирішення проблеми, а також методи і форми проведення науково-педагогічного дослідження.

Теоретична і емпірична інтерпретація поняття – необхідний етап в розробці методології дослідження. Він дозволяє вирішити три основні задачі:

Вияснити ті аспекти теоретичних понять, які використовуються в цьому дослідженні. Це дає можливість вести аналіз практичних проблем на рівні теоретичного знання і тим самим забезпечувати наукове обґрунтування його результатів, висновків і рекомендацій.

Забезпечити вимірювання і реєстрацію явищ які вивчаються за допомогою кількісних, статистичних показників.

Теоретична інтерпретація понять відбувається через ряд послідовних етапів. На першому етапі відбувається переклад проблемної ситуації в формулювання в сурових наукових рамках і термінах. На наступному етапі кожне поняття цього формулювання розкладається на такі операційні складові, які потім можуть бути досліджені кількісним методом. Крім структурної інтерпретації понять, які описують предмет дослідження, необхідно провести їх факторну інтерпретацію, тобто визначити систему його зв'язку з зовнішніми об'єктами і внутрішніми суб'єктивними факторами.

Кінцевою метою всієї роботи є вироблення таких понять, які доступні для обліку і реєстрації.

Формування гіпотези – заключна частина теоретичної підготовки емпіричного соціологічного дослідження. Гіпотеза є одним із вирішальних компонентів, що забезпечує досягнення мети. Це – науково обґрунтоване припущення, про структуру педагогічного явища яке вивчається, або про характер зв'язків між його компонентами.

Гіпотеза може формулюватися як окреме твердження або як логічно послідовна система тверджень.

Існують певні правила висунування і перевірки гіпотези:

Гіпотеза повинна бути узгоджена або в крайньому випадку, бути сумісно з усіма фактами, яких вона стосується.

Із багатьох супротивних гіпотез, висунутих для пояснення серії фактів, має перевагу та, яка однаково пояснює більше їх число.

Для пояснення серії фактів потрібно висувати можливо менше гіпотез і їх зв'язок повинен бути більш тісний.

При висуванні гіпотез необхідно усвідомлювати характер вірогідних її висновків.

Неможливо керуватися гіпотезами, які заперечують одна одній.

Наступні етапи емпіричного педагогічного дослідження знаходяться в прямій залежності від висунутих гіпотез. Для обробки гіпотез і процесів дослідження, часто попередньо проводять, пілотажне дослідження. Якщо дослідником були сформульовані гіпотези, то емпіричні дані служать для їх перевірки, підтвердження або заперечення. Якщо ж гіпотези спочатку не висувалися, то різко падає науковий рівень дослідження, а його результат і узагальнення зводиться до опису відсоткових виразів тих чи інших індикаторів і до тривіальних рекомендацій.

Обґрунтування вибірки. Поряд з теоретичним велике значення в дослідженні має методичний розділ програми, який включає опис методик і організації дослідження. Головне значення в цьому розділі займає обґрунтування вибірки. Характер проблеми мета і задачі дослідження визначають, яким повинен бути об'єкт дослідження. Інколи, коли об'єкт дослідження порівняно невеликий і дослідник має достатньо можливостей його вивчити, він може вивчати його цілком. Тоді об'єкт дослідження тотожний генеральній сукупності. Але часто складне дослідження неможливе або в ньому немає необхідності. Тому для вирішення задач дослідження здійснюється вибірка. В програмі має бути чітко зазначено: який об'єкт емпіричного дослідження.

Дослідження є суцільним чи вибіркоvim. Якщо воно є вибіркоvim то чи претендує на репрезентативність. Репрезентативність – це якість вибіркової сукупності відтворювати параметри і значні елементи генеральної сукупності. Генеральна сукупність це сукупність всіх можливих соціальних об'єктів яку належить вивчати в межах програми соціологічного дослідження. Повторна сукупність (вибірка) – це частина об'єктів генеральної сукупності, відібрана за допомогою спеціальних прийомів для одержання інформації про всю вибірку в цілому. Число одиниць спостереження, які складають вибірку сукупність, називається об'ємом вибірки. Існує ряд правил за якими відбувається вибірка.

Дослідник зобов'язаний вказати, скільки етапів відбору застосовується у вибірці, яка одиниця відбору на кожному етапі і який темп відбору застосовується на кожному етапі.

Що є основою вибірки (список, картотека, карта)?

Яка одиниця спостереження на кінцевому етапі вибірки.

При визначенні методів збору інформації дослідник повинен взяти до уваги ряд моментів:

✓ оперативність і економічність дослідження не повинні забезпечуватися за рахунок якості даних;

✓ ні один метод не є універсальним, але має свої чітко окреслені пізнавальні можливості. Тому не існує взагалі «хороших» чи «поганих» методів, є методи адекватні або не адекватні поставленій дослідником задачі;

✓ надійність метода забезпечується не тільки його обґрунтованістю, але і дотриманням правил його застосування.

Обробка і аналіз даних. Заключний етап емпіричного педагогічного дослідження пропонує обробку, аналіз і інтерпретацію даних, отримання обґрунтованих узагальнень висновків і рекомендацій.

Обробка даних включає наступні компоненти:

а) редагування і кодування інформації. Головне призначення полягає в уніфікації тієї інформації, яка була одержана в процесі дослідження.

б) створення перемінних. Зібрана на основі анкет інформація в багатьох випадках прямо відповідає на ті питання, які необхідно вирішити в дослідженні. Оскільки запитання одержали форму індикаторів в процесі операціоналізації. Тепер необхідно провести зворотну процедуру тобто перевести дані в форму, яка б відповідала на питання дослідження.

в) статистичний аналіз. Цей крок є ключовим в процесі аналізу соціологічних даних. В процесі статистичного аналізу виявляються деякі статистичні закономірності і залежності, які дозволяють соціологу зробити певні узагальнення і висновки.

Для проведення статистичного аналізу дослідники використовують велику кількість різноманітних математичних методів, які дозволяють повністю і всебічно аналізувати зібрану інформацію.

В залежності від методів одержання первинної інформації можливе застосування різноманітних прийомів обробки і аналізу даних. Якщо дослідник певну частину інформації добуває із документальних джерел, то він використовує два основних методи аналізу документів: неформалізований (традиційний) і формалізований (контент – аналіз).

При обробці і аналізі даних, одержаних методом опитування широко застосовуються методи ранжування, шкалування, кореляції. Ранжування – це процедура установлення, відносної значущості на основі їх упорядкування. Ранг це показник, який характеризує порядкове місце об'єкту в групі, та інших об'єктів, які володіють суттєвими для оцінки якостями. Для кожного об'єкту вираховують суму рангів одержану від усіх аспектів, потім упорядковують цю суму. Ранг I присвоюють об'єкту, який одержав найменшу суму, найнижчий ранг - об'єкту з найвищою сумою. Ранжування доповнюється, як правило, іншими методами експертних оцінок.

Закінчується емпіричне науково-педагогічне дослідження написанням звіту. *Звіт* у науково-педагогічному дослідженні – письмовий документ, в якому систематично і наочно викладаються результати досліджень. За структурою звіт складається із трьох частин: результати дослідження, висновки і рекомендації. Висновки пропозиції і рекомендації повинні носити конкретний, реалістичний характер, мати необхідні обґрунтування в матеріалах дослідження, підтверджуватися документальними і статистичними даними.

РОЗДІЛ 2.

МЕТА, ЦІЛІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Дисципліна забезпечує набуття студентами знань у галузі педагогіки та педагогічних досліджень, їх підготовку до професійної та самостійної діяльності, ознайомлення зі структурою й основними показниками сформованості дослідницької діяльності, отримання знань, умінь та навичок в організації та проведенні досліджень, формування зрілої та творчої особистості, громадянської позиції та готовності випускників до трудової діяльності.

Мета дисципліни – формування знань про наукову діяльність, наукові дослідження, структуру науки, науковий світогляд і наукову творчість, уявлень про методологічні принципи, рівні наукової методології, системну методологію та методологію конкретно-педагогічних досліджень

Цілі вивчення курсу:

формування інтегральної компетентності здатності розв'язувати проблеми, задачі дослідницького та/або інноваційного характеру у сфері освітніх, педагогічних наук;

формування *загальних компетентностей*: здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність виявляти, ставити та розв'язувати проблеми; здатність до міжособистісної взаємодії; здатність проводити дослідження на відповідному рівні; *фахових компетентностей*: здатність проектувати і досліджувати освітні системи; здатність застосовувати та розробляти нові підходи до вирішення задач дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері освіти й педагогіки; критичне осмислення проблем у сфері освіти, педагогіки й на межі галузей знань; здатність до використання сучасних інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у освітній та дослідницькій діяльності; здатність планувати і виконувати наукові дослідження в галузі освітніх, педагогічних наук.

У результаті вивчення дисципліни здобувачі повинні вміти: використовувати сучасні цифрові технології і ресурси у професійній, інноваційній та дослідницькій діяльності; розробляти та реалізовувати інноваційні й дослідницькі проекти у сфері освіти/педагогіки та міждисциплінарного рівня із дотриманням правових, соціальних, економічних, етичних норм; здійснювати пошук необхідної інформації з освітніх/педагогічних наук у друкованих, електронних та інших джерелах, аналізувати, систематизувати її, оцінюючи достовірність та релевантність; планувати і виконувати теоретичні й експериментальні дослідження у сфері освіти/педагогіки, висувати і перевіряти гіпотези, аргументувати висновки, дотримуватися принципів академічної доброчесності,

Організація оцінювання:

Оцінювання студентів здійснюється під час усіх видів навчальних занять і за результатами самостійної роботи. Під час занять оцінюються: доповідь, презентація, реферат, виконання практичних завдань. Контрольна робота виконується і оцінюється після завершення розділу дисципліни. Максимальна кількість балів за роботу протягом семестру дорівнює 100 і розраховується як

середнє арифметичне за підсумками вивчення розділів програми. Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів.

Семестрове оцінювання:

Види робіт та форми їх контролю, результати навчання, які оцінюються		Частина I, II	
		Min. – 60 балів	Max. – 100 балів
1	Лекція семінарське заняття тест, опитування виконання практичних завдань, презентація дискурс.	12	20
2	Семінарське заняття, практичне завдання, тест, опитування, виконання і захист практичних завдань, презентація, дискурс.	12	20
3	Тест, опитування виконання практичних завдань, презентація, дискурс; виконання практичних завдань оцінювання виступів, презентацій контрольні завдання.	12	20
4	Контрольна робота № 1, 2.	24*1 = 24	40*1 = 40

Шкала відповідності оцінок

60 – 100	Зараховано / Passed
1 – 59	Не зараховано /Fail

2.1. Види наукових робіт, їх загальна характеристика

У професійній підготовці майбутнього вчителя української мови та літератури важливу роль відіграють такі форми науково-дослідної роботи, як реферат, звіт про пошукову роботу, курсова, дипломна, магістерська роботи тощо. Розглянемо основні ознаки цих видів робіт.

Реферат – від лат. *refeto* – сповіщаю, повідомляю, доповідаю – це короткий виклад у письмовій формі або в публічному виступі змісту наукової праці, літератури за темою дослідження, тобто доповідь, повідомлення на основі опрацювання певного питання.

Написання рефератів дисциплін сприяє формуванню у студентів таких умінь: формулювати тему й мету, знаходити й опрацьовувати відповідні джерела, систематизувати зібраний матеріал, складати план реферату, викладати зміст джерел інформації, чітко подавати авторську позицію, показати вміння осмислювати й аналізувати явища, використовуючи теоретичні положення, робити висновки. Написанню реферату передують збір і опрацювання матеріалу дослідження. Опрацювання джерел триває впродовж усього періоду дослідження, однак, особливо важлива його роль на його перших етапах, оскільки вивчення наукових джерел дозволяє накопичити певний теоретичний і фактичний матеріал, здійснити аналіз, узагальнення, інтерпретацію наукової інформації щодо теоретичних проблем дослідження, уточнити напрями дослідження, сформулювати дослідницькі завдання, методику дослідження. При роботі з науковою літературою студент повинен дотримуватися таких правил: вести пошук літератури із теми дослідження послідовно (визначення інформаційних джерел: первинні (статті, дисертації, монографії тощо); вторинні (реферативні журнали, сигнальна інформація тощо); третинні (огляди, компілятивні роботи, довідкова література тощо); з'ясувати кола

авторів, які вивчали питання пов'язані з обраною проблемою; ознайомлюватися із літературою у зворотньо-хронологічному порядку, який дозволяє уникнути повторного огляду інформації; дотримуватися основних етапів опрацювання джерел інформації (складання попереднього бібліографічного списку джерел; підбір публікацій; опрацювання публікацій); оформлення джерел інформації відповідно останніх вимог.

Вище зазначена форма науково-дослідної роботи здобувача завершується захистом на занятті, конференції тощо.

Курсова робота

Згідно з Положенням про організацію навчального процесу у вищому навчальному закладі України курсова робота передбачає закріплення, поглиблення й узагальненні знань із певної фахової чи професійно-орієнтованої дисципліни (з окремих розділів або повного курсу), розвиток дослідницьких навичок, спроможності самостійного осмислення філологічної, методологічної проблеми.

Науковці виділяють реферативні (описові) і дослідницькі курсові роботи. Виконуючи курсові роботи з української мови реферативного характеру студенти здійснюють аналіз методологічної та наукової літератури, її правильного бібліографічного опису, логічного, грамотного викладу відповідного матеріалу в письмовій формі, містять опис певних явищ. Дослідницькі курсові роботи з методик містять аналіз стану проблеми або понять тощо.

Курсова робота як обов'язкове самостійне навчально-наукове дослідження студента є першочерговою для виконання дипломної, магістерської роботи з визначеної проблеми.

Дипломна робота

Дипломна робота студента – це навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у закладі вищої освіти при здобутті ОР «Бакалавр» і передбачає:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із базової фахової навчальної дисципліни та застосування їх при вирішенні конкретних наукових і практичних завдань у відповідній галузі знань;
- розвиток навичок самостійної пошукової роботи і оволодіння методикою дослідження.

Дипломна робота за своїм статусом прирівнюється до одного або всіх державних екзаменів з відповідних дисциплін, що визначається на основі висновків керівника робота, рецензентів та ради факультету.

Спеціально передбачений час (тобто відведений час у розкладі занять) для виконання дипломних робіт не передбачається, тому даний вид наукової роботи науково-дослідницької діяльності, виконали всі вимоги навчального плану, мають лише добрі та відмінні оцінки з дисциплін мовознавчого чи літературознавчого циклу.

Дипломна робота може носити комплексний характер, бути поглибленою розробкою теми курсової роботи, а також виконувати функції підготовчого етапу до магістерського дослідження.

Магістерська робота

Магістерська робота (магістерська дисертація) – це самостійна науково-дослідницька робота, що містить сукупність перспективних і актуальних проблем,

відображає творчий потенціал виконання, його вміння інтерпретувати різні концепції і теорії, здатність до творчого осмислення аналізованого матеріалу, ступінь володіння професійною мовою у предметній галузі знання. На відміну від дипломних робіт написання магістерської, як і курсових, згідно з вимогами навчального плану є обов'язковим, їх невиконання розцінюється як академічна заборгованість. Магістерська робота, виконана на основі ґрунтовного теоретичного дослідження, може послужити основою для подальшої роботи над кандидатською дисертацією.

Підготовка кожного дослідження вимагає від студентів наполегливості, систематичності у праці.

Орієнтовна тематика курсових, дипломних, магістерських робіт розробляється викладачами відповідних кафедр.

Ознайомившись із тематикою наукових робіт, студент має можливість самостійно обрати тему дослідження, а також запропонувати власну тему з обґрунтуванням її актуальності. Керівниками відповідно типу робіт призначаються провідні викладачі кафедр, які мають наукові ступені і вчені звання, а також викладачі зі значним педагогічним досвідом.

Тематика курсових робіт пропонується студентам на початку навчального року і затверджується на засіданні кафедри. Вибрана студентом тема курсової роботи повинна бути зареєстрована у спеціальному журналі на відповідній кафедрі.

Науковий керівник пояснює мету і завдання роботи над темою, затверджує на засіданні накреслений студентом план, консультує усно чи письмово з питань підбору монографічної і навчально-методичної літератури, довідкових матеріалів, вивчення та систематизації матеріалу з теми дослідження, відповідає за якість оформлення роботи.

Курсова робота виконується хоча й під безпосереднім керівництвом викладача, але є самостійним дослідженням, ґрунтується на знаннях, уміннях і навичках, здобутих студентами під час вивчення та професійно-орієнтованих дисциплін (методика викладання).

Найважливішими вимогами до змісту курсової роботи є: чітка характеристика предмета, мета, методів дослідження, логічна побудова викладеного матеріалу, вивчення і критичний аналіз монографічної і періодичної літератури з теми дослідження; опис і аналіз проведених автором мовних чи літературних спостережень; розкриття теми дослідження; узагальнення результатів, обґрунтування висновків і практичних результатів.

На відміну від курсових теми дипломних робіт і наукові керівники після розгляду на засіданні кафедри затверджуються на засіданнях вченої ради факультету. Виконання дипломної роботи проводиться за індивідуальним планом студента, підписаним керівником і затвердженим завідувачем кафедри.

Науковий керівник допомагає студенту своєчасно розробити індивідуальний план, надає допомогу в підборі літератури та інших матеріалів, перевіряє проміжні стани виконання студентами окремих частин і дипломної роботи в цілому.

Серед вимог до змісту дипломної роботи слід відзначити наступні: актуальність теми, відповідність сучасному стану мовознавства, літературознавства та перспективам їх розвитку, практичним завданням; опрацювати і критичний аналіз монографічних, довідкових, періодичних видань з окремої проблеми; характеристика історії досліджуваної проблеми; чітка характеристика предмета, мети, методів дослідження, опис та аналіз фактів, узагальнення результатів, їх обґрунтування, висновки, практичні рекомендації.

Дипломна робота виконується і подається на кафедру в двох примірниках. Захист дипломної роботи відбувається на засіданні Державної екзаменаційної комісії. Якщо у процесі дослідження студент не може виконати на належному рівні поставлені перед ним завдання дипломної роботи, то за поданням наукового керівника на засіданні кафедри ухвалюють заміну захисту дипломної роботи складанням державних іспитів.

Кваліфікаційна атестація випускників магістратури проводиться у формі захисту магістерської роботи.

Магістерська робота може бути продовженням кваліфікаційного дослідження, з обов'язковою наявністю спостережень і висновків, які мають теоретичне і практичне значення, наукову новизну, а також виконує функцію засобу перевірки всебічної готовності магістранта до самостійного наукового пошуку.

Науковий керівник консультує магістранта з проблем дослідження, контролює виконання індивідуального плану, несе відповідальність за якість виконання магістерської кваліфікаційної роботи.

У тому разі, коли за об'єктивної причини при виконанні дослідження студент отримує результати, які суттєво доповнюють поставлені завдання, за поданням наукового керівника на засіданні кафедри може бути уточнено назву теми дослідження. Тема дипломної чи магістерської роботи в такому разі перезатверджується на вченій раді факультету.

Захист магістерської роботи відбувається на засіданні Екзаменаційної комісії. У випадку, коли захист магістерської роботи визначається незадовільним, наукова рада встановлює, чи може магістрант подати на повторний захист роботу з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену відповідною кафедрою. Магістранти, які під час навчання виявили особливі наукові здібності, мають публікації у фахових виданнях, рекомендується Екзаменаційною комісією для навчання в аспірантурі.

2.2 Основні вимоги до змісту й обсягу наукової роботи та зміст висвітлення матеріалів дослідження

При оформленні тексту курсової, дипломної, магістерської роботи слід дотримуватись відповідних правил. Робота повинна бути написана або надрукована з використанням однієї сторінки аркушат А4 (210 x 297 мм), що має поле зверху, знизу та з лівого боку – не менше 25 мм, з правого – не менше 10мм. Зручний спосіб, коли курсова робота підшивається в папку, дипломна, магістерська роботи переплітаються.

У науково-методичній літературі висловлюються різні міркування з приводу обсягу структурних компонентів наукової роботи. Зокрема для розгляду актуальності теми у вступі пропонується орієнтовно від трьох до шести сторінок (залежно від виду роботи), розділу основної частини від десяти до 25-30 сторінок кожний, висновків 3-5 сторінок обізнаність автора з проблемою дослідження визначають найчастіше за використаними літературними джерелами, бажано, щоб у науковій роботі було більше тридцяти-п'ятдесяти джерел.

Як показує досвід, нумерацію сторінок краще проставляти у правому верхньому куті сторінки без крапки у кінці (таким чином легко знайти відповідну сторінку, не перетинаючи її). Титульну сторінку, зміст, вступ, першу сторінку тексту, як правило, не нумерують.

Структура наукової роботи

Курсова, дипломна, магістерська роботи складаються з таких елементів: титульної сторінки (на титульному листку вказуються міністерство, назва закладу вищої освіти, де виконувались курсова (дипломна, магістерська) робота, назва теми, прізвище та ініціали студента, прізвище, ініціали, вчене звання і науковий ступінь керівника, рік виконання роботи; змісту; переліку умовних позначень, якщо є потреба їх уведення; вступу; розділів основної частини; висновків; списку використаних джерел; додатків.

Кожна з цих складових виконує конкретну функцію, а всі разом вони дають системне уявлення про визначену в темі дослідження і розкрити в його змісті проблему. Послідовність викладу теми повинна чітко відповідати плану роботи.

Наукові роботи (курсіві, дипломні, магістерські) можуть мати окремі відмінності у структурі та структурні та змістовому наповненні структурних елементів.

Відповідно до обраної теми після порад наукового керівника студенту потрібно скласти список спеціальної літератури, яку йому належить опрацювати у фондах університетських та інших бібліотек за системним та алфавітними каталогами. В разі виникнення труднощів кваліфіковану консультацію початковому досліднику надасть черговий бібліограф.

У системному каталозі можна знайти інформацію з різних галузей знань, в алфавітному – наявні дані про кожне видання: прізвище автора і назва книги, місто, де вона надрукована, назва видавництва і рік видання, кількість сторінок.

Звичайно, наукова робота виконується на основі глибокого вивчення різноманітних літературних навчально-методичних (підручники, навчальні та методичні посібники) і наукових (монографії, статті в науково-методичних журналах та збірниках наукових праць, дисертації, матеріали наукових семінарів та конференцій тощо) джерел, нормативно-програмових документів (державні документи про освіту, навчальні плани і програми). А також за результатами самостійної пошукової роботи.

	30 сторінок	50-70 сторінок
Джерела інформації	20-30 джерел загальнопедагогічної, дидактичної, методичної літератури, літератури із суміжних галузей знань	Більше 50 джерел загальнопедагогічної, дидактичної, методичної літератури, літератури з історії проблеми, із суміжних галузей знань, із аналізу педагогічного досвіду
Структура	Простий план: вступ, огляд літератури, теоретичні основи дослідження, експериментальна частина, аналіз отриманих результатів, висновки, література, додатки	Складний план: вступ, аналіз літератури і практики роботи, теоретичні основи дослідження, експериментальний стан дослідження, аналіз отриманих результатів, висновки, література, додатки
Вивчення проблеми	Загальні підходи до розв'язання проблеми	Характеристика загальних підходів до розв'язання проблеми і розробка конкретного шляху її вирішення
Характер	Здобуття фактів для	Здобуття фактів, їх

дослідно-експериментальної роботи	доведення гіпотези на емпіричному рівні	узагальнення для доведення гіпотези на теоретичному рівні
Рівень узагальнення	Узагальнення результатів нетривалого спостереження за шкільною практикою, узагальнення емпіричного характеру	Узагальнення підсумків тривалого спостереження, результатів масового педагогічного досвіду; узагальнення більш широкого теоретичного характеру
Етапи написання	Вибір теми (основні критерії: актуальність, новизна і можливість впровадження результатів). Висвітлення актуальності теми. Складання списку літератури та її критичний аналіз. Визначення теоретичного підходу розв'язання досліджуваної проблеми (мети, завдань, методики дослідження). Проведення педагогічного експерименту та збір фактичного матеріалу.	
	Констатувальний експеримент	Формувальний експеримент
	Обробка отриманих результатів, їх кількісний та якісний аналіз. Обґрунтування розробленої методики, рекомендацій, формування висновків дослідження. Оформлення за існуючими вимогами та захист.	

Збір і опрацювання матеріалу дослідження.

Опрацювання джерел триває впродовж усього періоду дослідження, однак, особливо важлива його роль на перших етапах дослідження, оскільки вивчення наукових джерел дозволяє накопичити певний теоретичний і фактичний матеріал, здійснити аналіз, узагальнення, інтерпретацію наукової інформації щодо теоретичних проблем дослідження, уточнити напрями дослідження, сформулювати дослідницькі завдання, методику дослідження.

Правила роботи з науковою літературою.

Послідовність пошуку літератури із теми дослідження:

- визначення інформаційних джерел;
- з'ясування кола авторів, які вивчали питання пов'язані з обраною проблемою;
- джерела бібліографічної інформації:
  - первинні (статті, дисертації, монографії тощо);
  - вторинні (реферативні журнали, сигнальна інформація тощо);
  - третинні (огляди, компілятивні роботи, довідкова література тощо).

Зворотньо-хронологічний порядок ознайомлення із літературою, який дозволяє уникнути повторного огляду інформації.

Етапи опрацювання літератури.

I – складання попереднього бібліографічного списку джерел;

II – підбір публікацій;

III – опрацювання публікацій.

Вірно складений бібліографічний список є свідченням загальної і наукової ерудиції автора, обізнаності із фундаментальними працями, є пізнавальним для фахівців як інформаційне тематичне джерело.

Опрацювання наукової літератури передбачає аналітичну роботу дослідника з наступною систематизацією за певними напрямками, що характеризують якісні зрушення у розвитку досліджуваної проблеми.

Типи аналізу наукової роботи.

Тематичний аналіз, який передбачає систематизацію всієї інформації за різними аспектами досліджуваної теми.

Критичний аналіз, який дозволяє визначити недостатньо досліджені ракурси проблеми, окреслити на цій основі завдання власного наукового пошуку. Критичний аналіз передбачає розкриття: основної ідеї автора, його позиції.

Відмінності позицій автора від інших дослідників; сутності наукової полеміки; проблеми дослідження, уперечливих положень авторської позиції; питань, що залишились не висвітленими, перспективних напрямків подальших досліджень.

Форми накопичення інформаційних матеріалів.

Першого рівня: записи на бібліографічних картках, витяги (скорочений або повний виклад змісту окремих фрагментів наукового джерела), цитування (дослівний запис авторського тексту), ксерокопії, алфавітний каталог із проблеми дослідження папки із галузевої інформації (аркуші із відомостями про певні публікації).

Другого рівня (результати аналітико-синтезуючої обробки інформації наукового джерела); анотації (коротка характеристика з точки хору змісту, напрямку публікації), тези (стислий виклад основних положень публікації), конспекти (детальний виклад змісту інформації), графі-схеми.

Третього рівня (результати узагальнюючої обробки інформації); написання термінологічного словника основних понять із теми дослідження, змістовного огляду за її певним напрямком.

Опрацювання літературних джерел.

Здійснюючи підбір літератури з теми дослідження, наживо переконатись й доцільності використання того чи іншого джерела. Досвід показує, що спочатку слід ознайомитись із фундаментальними роботами.

Молодому досліднику необхідно систематично стежити за новинками педагогічної літератури, науково-методичними журналами та газетами, матеріалами конференцій, збірниками наукових праць, реферативними журналами з мережі ІНТЕРНЕТ тощо.

У колі читання мають бути не лише книги і статті безпосередньо з теми роботи, коло літературних джерел має бути широким. Оптимальною кількістю повинна бути така, що розкриває тему дослідження. При цьому бажано, щоб кожне джерело аналізується не ізольовано від інших. Наприклад, якщо виконується дослідження на тему «Етнолінгвістичний аспект дослідження».

Опрацювання літературного джерела (монографії, підручники, посібника) необхідно починати з титульного аркуша і запису даних про це джерело на окрему картку, листок. Зверху, з правої сторони картки бажано записати шифр, автора (прізвище та ініціали), назву джерела, сторінку, наприклад: Мацько Л. Про державний освітній стандарт з української мови для середньої школи. *Дивослово*. 1996. №5. С.61., при укладанні розділів наукової роботи, одне і те ж джерело, одна

і та ж картка може знадобитись кілька разів. Зберігати картки краще у відповідних папках, коробках, шухлядах.

Таку картотеку можна також складати і в комп'ютерному варіанті. Перевага цього методу в тому, що частину інформації із записника можна вставляти безпосередньо у текст роботи.

РОЗДІЛ 3.

УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Підготовка кваліфікаційної роботи до публічного захисту.

Студент має заздалегідь познайомитися з процедурою захисту наукової роботи.

Після завершення написання та оформлення дипломної роботи, її основні положення необхідно обговорити з керівником і консультантом. Закінчена дипломна/кваліфікаційна робота подається керівнику. Після перегляду та схвалення роботи науковий керівник пише письмовий відгук, у якому повинен охарактеризувати пророблену виконавцем роботу за всіма розділами. Студенту/здобувачеві в усній формі даються рекомендації щодо наступного публічного захисту в екзаменаційній комісії/спеціалізованій вченій раді.

Дипломна робота, допущена випусковою кафедрою до захисту, скеровується на рецензію. Склад рецензентів визначається з числа висококваліфікованих науковців з інших ЗВО, кафедр, наукових установ і затверджується. Дипломна робота з відгуком керівника та рецензією спеціаліста направляється в екзаменаційну комісію до захисту. В ЕК мають бути представлені матеріали, які характеризують наукову і практичну цінність дипломної роботи, наприклад, документи (відгуки, постанови, нагороди тощо), які вказують на практичне використання пропозицій, друквані статті з теми роботи та інші матеріали. Представлені матеріали сприятимуть розкриттю наукової та практичної цінності кваліфікаційної роботи.

Підготувавши кваліфікаційну роботу до захисту, здобувач освітнього рівня готує презентацію з використанням комп'ютерного проектора для використання під час публічного захисту.

Відгук і рецензія на кваліфікаційну роботу.

Склад зовнішніх рецензентів затверджує директор інституту за поданням завідувача відповідної кафедри. Рецензентами можуть бути кваліфіковані спеціалісти наукових та навчальних закладів, керівники шкіл чи інших установ, на замовлення яких виконувалася робота, висококваліфіковані вчителі. Крім рецензії, обов'язковим додатком до роботи є відгук наукового керівника.

Відгук наукового керівника повинен давати оцінку актуальності запропонованої теми, основні дані стосовно повноти і завершеності досліджень, напрямів впровадження отриманих результатів, обсягу і якості самостійно виконаної студентом роботи, його рівня науково-теоретичної підготовки. Керівник оцінює вміння студента логічно мислити, організовувати свою роботу, сформованість його умінь та навичок працювати з науковою літературою, проводити дослідження, робити висновки з отриманих результатів. Поряд із зазначенням позитивних моментів дипломної роботи необхідно вказати і на хиби. Відгук завершується тим, що керівник визначає відповідність роботи всім вимогам, які є обов'язковими для цього рівня наукових досліджень і оцінює роботу. В кінці відгуку ставиться підпис наукового керівника.

У *рецензії* на роботу також визначається її актуальність, наукова новизна, повнота та ґрунтовність викладу, науковий рівень проведених досліджень, аргументованість висновків і пропозицій, можливість їх практичного впровадження. Рецензент повинен звернути увагу на відповідність отриманих

результатів меті та завданням дипломної роботи, відзначає її позитивні та негативні сторони. Рецензент оцінює дипломну роботу за 5-ти бальною системою.

Відгук і рецензія додаються до оформленої кваліфікаційної роботи і разом з нею подаються до ЕК не пізніше, ніж за один день до захисту. Виконавець повинен ознайомитися з відгуком та рецензією на роботу, проаналізувати їх та підготувати відповіді на зауваження. Державній комісії можуть подаватися й інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність дипломної роботи і друковані праці, документи, що вказують на практичне застосування роботи, тощо.

Студент допускається до захисту кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії, якщо він повністю виконав навчальний план і отримав допуск до захисту, підписаний завідувачем випусковою кафедрою.

Захист випускних кваліфікаційних робіт (дипломних проєктів і робіт) відбувається на відкритому засіданні державної екзаменаційної комісії.

До захисту дипломних робіт допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану. Списки студентів, допущених до захисту дипломних робіт, подаються в Екзаменаційну комісію. Перед захистом дипломних робіт секретар ЕК готує такі документи :

- зведена відомість про виконання студентами навчального плану, про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових робіт, практик, з державних іспитів (тільки перед захистом дипломних робіт);

- відгук керівника про дипломну роботу;

- рецензія на дипломну роботу спеціаліста відповідної кваліфікації і профілю.

Екзаменаційній комісії можуть бути подані також інші матеріали, що характеризують наукову і практичну цінність виконаної роботи.

3.2. Процедура публічного захисту кваліфікаційної роботи

Захист дипломних робіт проводиться на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії за участю не менше половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії. Члени комісії заздалегідь знайомляться зі змістом роботи.

На захист можуть бути запрошені керівники навчальних закладів, студенти, викладачі та ін.

Для захисту дипломної, магістерської роботи на засіданні Екзаменаційної комісії необхідно підготувати наукову доповідь, тобто розгорнутий виклад результатів власного дослідження орієнтовно на сім-вісім сторінок, потрібну наочність, відгук наукового керівника, рецензію фахівця, довідку про навчання, витяг з засідання відповідної кафедри про допуск до захисту.

На захисті автор наукової роботи впродовж десяти хвилин повинен викласти зміст проведеного дослідження, акцентуючи увагу на власному внеску у розглядувану проблему, зазначивши, де апробовувалась дана проблема. Доповідь варто вивчити напам'ять або знати близько до тексту. Майбутній фахівець повинен добре потренуватись у виголошуванні доповіді, правильних акцентах, знати досконально «найтонші нюанси своєї праці».

Закінчивши доповідь, відповівши на питання членів комісії, слід обов'язково подякувати присутнім.

Захист має засвідчити не лише наявність наукової роботи, насамперед на захисті студент повинен постати як особистість, громадянин, інтелігент. Особливої уваги набувають самостійність, оригінальність висловлених думок, їх обґрунтованість, уміння спростовувати хибні думки.

Як показує досвід, захист роботи одного студента триває не більше тридцяти хвилин. Остаточне оцінювання роботи відбувається при обговоренні на закритому засіданні ЕК і потім оголошується головою Екзаменаційної комісії у присутності всіх членів ЕК і студентської групи.

Процедура захисту включає:

- оголошення відгуку наукового керівника або його виступ;
- доповідь студента про зміст роботи;
- запитання до автора;
- відповіді здобувача на запитання членів ЕК та осіб, присутніх на захисті;
- оголошення відгуку рецензента або його виступ;
- відповіді студента на зауваження рецензента;
- заключне слово здобувача;
- рішення комісії про оцінку роботи.

У презентації дипломанта доцільно висвітлити такі важливі питання: обґрунтування актуальності теми дослідження; мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; що вдалося встановити, виявити, довести; якими методами це досягнуто; елементи новизни у теоретичних положеннях та в практичних рекомендаціях; з якими труднощами довелося зіткнутися в процесі дослідження, які положення не знайшли підтвердження. Доповідь здобувача не повинна перевищувати за часом 10-15 хвилин. Для кращого сприймання присутніми матеріалу необхідно підготувати презентацію у Power Point.

Під час захисту дипломної роботи студент зобов'язаний дати вичерпні відповіді на всі зауваження у відгуках та рецензіях, а також у виступах на захисті. Захист дипломної роботи фіксується в протоколі ЕК.

Результати захисту визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» (з фіксацією кількості балів за 100-бальною системою). Оцінка дипломної роботи ухвалюється членами державної екзаменаційної комісії на її закритому засіданні. Комісією приймається до уваги зміст роботи, її грамотність, якість оформлення результатів дослідження, обґрунтованість висновків та пропозицій, зміст доповідей та відповідей на запитання студента-дипломника, відгуки на дипломну роботу, рівень теоретичної наукової та практичної підготовки студента.

«Відмінно» ставиться в тому випадку, якщо в роботі: висвітлені всі питання плану теми; матеріал викладено чітко, точно, грамотно; використана рекомендована література; подано вичерпні відповіді на запитання членів комісії на захисті. «Добре» ставиться в тому випадку, якщо в роботі: неповністю висвітлено окремі питання плану роботи; наявні недоліки в оформленні роботи; використана рекомендована література; автором подано вичерпні відповіді на запитання членів комісії на захисті. Якщо в роботі не відбито результатів дослідницької роботи, немає чіткості у викладі матеріалу, не враховані вимоги стосовно оформлення, то робота оцінюється «задовільно» або «незадовільно» в залежності від кількості та серйозності допущених недоліків.

Оцінки з дипломних робіт оголошуються того ж дня після оформлення в установленому порядку протоколу засідання комісії. За результатами підсумкової атестації випускників державна комісія приймає рішення про надання їм кваліфікації за спеціальністю і видачі диплома про отриманий освітньо-кваліфікаційний рівень.

Список використаних джерел

1. Адаменко О. В. Вибірковий метод в історико-педагогічному дослідженні. *Рідна школа*. 2009. №5-6. С. 8-11.
2. Буряк В. Формування методологічної культури майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2005. № 2. С.3-7.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел]. Київ: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку / В. П. Андрущенко, І. Ф. Андрущенко [та ін.]. АПН України; Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи; Інститут вищої освіти. Київ: Знання України, 2009. 491 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
6. Гордій Н. М. Організація науково-дослідної роботи студентів. URL: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Pedagogica/58239.doc.htm
7. Деменнікова Т. Напрями та зміст науково-методичної діяльності Бериславського педагогічного коледжу. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 56-59.
8. Донцов А.В. Методологія та методика соціально-педагогічних досліджень. *Методичні рекомендації і програма курсу*. Харків: ХДПУ, 2001. 32с.
9. Єфремов С.В. З досвіду управління науково-дослідною роботою студентів у ВНЗ України у 50-60-ті роки ХХ століття. *Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр.* Вип. 19. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди ; [редкол. : Троцько Г.В.] та ін. ; за ред. Г.В. Троцько]. Харків: [б. в.], 2007. С. 54-59.
10. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. *Голос України*. 6 серпня 2014.
11. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. *Нормативно-правові акти про наукову та науково-технічну діяльність у закладах вищої освіти України*. У 2 кн. Кн. 1) / За ред. Ю.І.Горобця та М.І.Панова. Харків: Право, 2001. С.43-63.
12. Закон України “Про освіту”. *Нормативно-правові акти про науково-технічну діяльність у закладах вищої освіти України*. У 2 кн. Кн. 1 / За ред. Ю.І.Горобця та М.І.Панова. Харків: Право, 2001. С.17-42.
13. Кловак Г.Т. Координація студентської науково-дослідної роботи у професійній підготовці майбутнього вчителя сільської школи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини* /Редкол.: Н.С.Побірченко (гол. ред.) та ін. Київ: Наук. світ, 2002. Випуск 1. С.163-168.
14. Концепція наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України. *Освіта України*. 2001. 7 червня.
15. Княжева І.А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури: *монографія*. Одеса: ФОП Бондаєнко М.О., 2014. 328 с.
16. Лудченко А.А. Основы научных исследований: учеб. пособие. Киев: Знання, 2000. 114 с.
17. Князян М.О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутнього педагога: структура, функції, засоби активізації. *Навчальний посібник*. Ізмаїл: Сміл, 2006. 136 с.
18. Марцин В. С. Основы научных исследований : навч. посіб. Львів: Ромус-Поліграф, 2002. 128 с.
19. Микитюк О.М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект). Харків: Харківський пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2001. 256с.
20. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: *Навчальний посібник* /О.Г.Мороз, В.О.Сластьонін, Н.І.Філіпенко та ін.; О.Г.Мороз (ред.); Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2001. 338 с.
21. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: *навч. посібник* / В.М. Нагаєв. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

22. Наука у ВНЗ III–IV рівнів акредитації МОНУ: *Інформ. матеріали до Міжгалузевої наради з питань розвитку науки у ВНЗ України*, 21 грудня 2006 р. / [за заг. ред. С. М. Ніколаєнка]. К., 2006. 63 с.
23. Наукові студії / Ред. кол. Удалов В.Л., Зудобич В.С. та ін. Луцьк: Вид-во “Волинська обласна друкарня”, 2001. 86с.
24. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта*. 2002. 24 квітня – 1 травня.
25. Педагогіка вищої школи: *словник-довідник* / [упор. О.О. Фунтікова]. Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2007. 404 с.
26. Плахотнік О.В., Безносьок О.О. Технології соціально-педагогічних досліджень: *навч. посіб.* Київ : Інфодрук, 2014. 267 с.
27. Плахотнік О.В. Ідеї М.Пирогова про розвиток університетської освіти. *Внесок учених Київського університету в розвиток освіти, підготовку педагогічних і наукових кадрів. Матеріали студентської наукової конференції 25-26 квітня 2014 (180-річчю Київського університету присвячується)* / За заг. ред. А.А.Марушкевич. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. С.57-63.
28. Професійно-педагогічна компетентність викладача ВНЗ. *Методичні рекомендації аспірантам першого року навчання* / А.А.Марушкевич, О.В.Плахотнік, Є.С.Спіцин. Київ: Інфодрук, 2015. 267 с.
29. Сидоренко В.К., Дмитренко Г.В. Основи наукових досліджень: *Навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти*. Київ: РНЦ “Дініт”, 2000. 259с.
30. Сущенко Л.О. Науково-педагогічний супровід професійного зростання освітян: теорія і практика: *монографія*. Запоріжжя: КПУ, 2011. 148 с.
31. Ходаков В.Е. Высшее образование в Украине: взгляд со стороны и изнутри. Херсон: “Олди-плюс”, 2001. 214с.
32. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: *навч. посіб.* Київ : Слово, 2004. 240 с.
33. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: *Підручник для вищих навчальних закладів*. Харків: Харківська державна академія культури, 1998. 287с.

ДОДАТКИ

ТЕМАТИКА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ З КУРСУ

З метою набуття навичок наукової діяльності студентів магістратури необхідно включати у виконання різноманітних науково-дослідницьких завдань практичного спрямування. Для цього рекомендуємо використовувати систему завдань розроблених М.О.Князян [17].

Наводимо окремі з них.

Завдання 1. Підготуйте експерт-повідомлення за темою «Проблематика сучасних науково-педагогічних досліджень». Для чого спочатку виконайте такі умови: а) проаналізуйте державні документи (Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття)) та Національну доктрину розвитку освіти) з метою визначення переліку основних проблем, що полягають в основі сучасних наукових досліджень у галузі педагогіки; б) окресліть стратегічні напрямки досліджень у педагогічній науці.

Завдання для контрольного тестування:

1. Доповніть перелік напрямків, що слугують поєднанню освіти і науки як умови модернізації системи освіти (за розділом: XII «Освіта і наука» Національної доктрини розвитку освіти):

- «постійне збільшення обсягів фінансування науки відповідно до потреб її випереджального розвитку»;
- «розвиток освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень»;
- «правовий захист освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності».

З метою оволодіння знаннями сутності основних категорій методології та провідних методологічних орієнтирів педагогічної науки, етапів розгортання та функцій сучасного наукового дослідження можливо залучити їх до виконання таких завдань.

Завдання 2. Здійсніть аналіз феномена «науково-педагогічне дослідження», для чого виконати такі дії: а) перевірте, наскільки остаточно ви засвоїли визначення таких феноменів, як «наукове дослідження», «дослідження педагогічне» за різними джерелами; б) визначте, в яких аспектах сутність наведених феноменів наближається та розходиться; в) назвіть ті елементи визначень, що доповнюють один одного та надають більш повне уявлення про сутність феномена; г) на основі аналізу наведених визначень запропонуйте власний варіант визначення сутності науково-педагогічного дослідження.

Для формування умінь студентів визначати об'єкт та предмет, мету наукового дослідження, розробляти систему його завдань, формулювати гіпотезу їм можна запропонувати такі завдання:

- а) проаналізуйте різні варіанти визначення таких провідних категорій науково-педагогічного дослідження, як «об'єкт», «предмет», «мета», «завдання», «гіпотеза» (Г. Коджаспірова, О.Коджаспіров; М.Фіцула; О.Цокур та ін.); б) назвіть концепт (про що йдеться: об'єкт, явище, процес, дія, якість, вид діяльності тощо); в) спробуйте запропонувати власний варіант визначення сутності означених педагогічних категорій.

Завдання 3. Проведіть аналіз такої категорії науково-педагогічного дослідження, як «концепція». Для ефективності результатів: а) вивчіть наведені визначення категорій «концепція» за різними джерелами (дивись додаток Б);

б) визначте, в яких аспектах сутність наведених варіантів наближається та розходиться; в) назвіть ті елементи визначень, що доповнюють один одного та надають більш повне уявлення про сутність категорії; г) на основі аналізу наведених визначень запропонуйте власний варіант визначення сутності категорії «концепція».

Завдання 4. Розробіть вихідну базу дослідження, тема якого запропонована нижче, визначивши: а) актуальність; б) об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання.

Орієнтовна тематика досліджень: «Розвиток читацьких інтересів в учнів початкових класів», «Засоби активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку»; «Педагогічні засоби соціалізації особистості школяра на початковому етапі навчання»; «Педагогічні умови формування культури поведінки молодших школярів засобами дитячої літератури» тощо.

Завдання для контрольного тестування:

1. Доповніть перелік етапів науково-педагогічного дослідження:

- вибір теми дослідження;
- вивчення наукових джерел за обраною темою;
- визначення конкретних задач дослідження;
- проведення теоретичного дослідження;

2. Гіпотеза - це:

а) «спосіб виконання або здійснення чого-небудь»;

б) «наукове положення, що пояснює певні явища дійсності на основі припущення»;

в) «спосіб пізнання».

Завдання 5. Здійсніть аналіз категорії «методологія» з використанням такого алгоритму: а) ознайомтеся з різними підходами (лінгвістичним, педагогічним, філософським) стосовно сутності та завдань методології; б) визначте кількість значень полісемічного терміну «методологія»; в) розкрийте варіанти визначення концепту; г) висвітліть показники, за якими відрізняються визначення терміну «методологія»; д) на основі здійсненого аналізу запропонуйте власний варіант визначення терміну «методологія».

Завдання 6. Утворіть концептуальний конструкт за темою «Проблема формування ключових компетентностей у смисловому полі сучасних педагогічних концепцій» («Концепції педагогічної риторики щодо розвитку комунікативної компетентності»; «Концепція розвиваючого навчання в становленні професійної компетентності», «Когнітивне навчання у формуванні науково пізнавальної компетентності», «Особистісно орієнтована освіта як засіб забезпечення полікультурного плюралізму професіонала»). Для реалізації завдання необхідно здійснити аналіз означених концепцій з використанням такого алгоритму: а) назвіть дослідників, що працювали над створенням концепції; б) висвітліть у контексті концепції:

- місце та роль проблеми розвитку компетентності;
- наукові праці з цієї проблеми з вказівкою року їх видання;
- теоретичні засади розвитку компетентності;
- практичні засоби розвитку компетентності.

У ході самостійної роботи студентів магістратури передбачається послідовне оволодіння всією системою самостійно-дослідницьких дій, озброєння студентів

знаннями сутності теоретичних та емпіричних методів, вміннями їх застосовувати. У контексті цієї теми студенти ознайомлюються з технологією проведення педагогічного експерименту та з основними методами математичної статистики.

Для цього можуть бути використані завдання зазначеного типу.

Завдання 7. а) знайдіть визначення методів (спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, тестування, рейтингова оцінка; педагогічний експеримент; теоретичне моделювання) за педагогічними довідниковими та монографічними виданнями; б) укладіть ці методи в певні серії відповідно до їхньої функціональної спрямованості (емпіричні та теоретичні); в) оформіть набуті матеріали у вигляді «Довідника з організації самостійно-дослідницької діяльності».

Завдання 8. Здійсніть аналіз таких теоретичних методів дослідження, якими є наступні розумові процедури мислення - порівняння, аналіз, синтез, класифікація, абстрагування, узагальнення, представлених з наукових позицій С.Рубінштейна та Г.Костюка. Для цього: а) проаналізуйте різні варіанти визначення цих розумових операцій і назвіть концепт (про що йдеться: об'єкт, явище, процес, дія, якість, вид діяльності тощо); б) визначте його атрибутивні характеристики та основні функції й розкрийте зв'язок розумової операції з іншими; в) по можливості, спробуйте надати власний варіант визначення сутності запропонованих розумових операцій.

Завдання 9. Підготуйте експерт-повідомлення за темою «Види записів наукових матеріалів» за наступним планом: а) аналіз провідних видів записів наукової інформації за О. Морозовим, що мають місце у самостійно-дослідницькій діяльності; б) різниця між цими видами записів, при яких умовах вони можуть бути взаємодоповнюючими.

Завдання 10. Здійсніть взаємооцінювання-прогноз у вашій групі за наступним планом: а) оцініть результати самостійно-дослідницької діяльності вашого товариша по академічній групі; б) назвіть ті його якості, які позитивно впливають на ефективність його самостійно-дослідницької діяльності; в) за допомогою анкетування (розробити три-чотири анкети) визначте самостійно-дослідницький потенціал вашого товариша; г) накресліть перспективи його розвитку як дослідника.

Завдання 11. Утворіть комбінацію методів дослідження з проблеми «Психолого-педагогічні умови активізації самостійної діяльності здобувачів освіти ОР «Магістр»». Для чого: а) проаналізуйте мету й систему завдань означеного дослідження; б) накресліть програму ваших дій; в) утворіть комбінації емпіричних методів, що найбільш повно сприяють реалізації завдань дослідження; г) спрогнозуйте імовірну ефективність кожної комбінації дій.

Завдання 12. Доповніть ваш «Банк ключових дефініцій» визначеннями основних методів математичної статистики. Виконайте це завдання на базі такого алгоритму:

1. Підберіть наукову інформацію за темою «Методи математичної статистики в науково-педагогічних дослідженнях».

2. Проаналізуйте такі методи: шкала найменувань, шкала інтервалів, середнє арифметичне, медіана, дисперсія, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, t-критерій Стьюдента.

3. Назвіть умови, коли використовуються означені методи математичної статистики.

Завдання для контрольного тестування:

1. Моделювання - це:

1.1. «збирання відомостей або думок за допомогою анкети»;

1.2. «дослідження яких-небудь об'єктів, систем, явищ шляхом побудови і вивчення їх моделей»;

1.3. «один з методів наукового дослідження, в якому вивчення явищ відбувається за допомогою доцільно вибраних або штучно створених умов».

2. «Метод наукового дослідження явищ шляхом розкладу їх у думці на складові частини» - це:

2.1. синтез;

2.2. аналіз;

2.3. порівняння.

3. Поняття - це:

3.1. «одна з форм мислення, узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності»;

3.2. «думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь відносно предметів і явищ»;

3.3. «логічна дія, за допомогою якої з кількох суджень виводиться нове судження».

4. Доповніть перелік видів читання:

-«орієнтовно-референтне»;

-«пошуково-референтне»;

-«оціночно-інформаційне».

5. Кореляція у статистиці - це:

5.1. «залежність між явищами та величинами, що не має чіткого функціонального характеру»;

5.2. «величина, що знаходиться в середині ряду величин, розташованих у зростаючому або спадному порядку»;

5.3. «величина, одержана внаслідок додавання частин і подальшого поділу на кількість цих частин».

Крім того за вибором здобувачі можуть виконати одне із наступних завдань.

1. Законспектувати працю В.О. Сухомлинського «Розмова з молодим директором», визначити основні дослідницькі вміння, якими повинен володіти керівник закладу освіти.

2. Відшукати матеріали про наукові школи факультету, інституту, в якому навчається студент. Підготувати пам'ятку «Як готувати доповідь», «Як готуватися до публічного виступу», «Як підготуватися до захисту магістерської роботи», із наступною презентацією у вигляді ділової гри.

3. Визначення предмету, об'єкту, мети, завдань для курсової роботи із запропонованої теми дослідження.

4. Підготовка звіту роботи студентських наукових гуртків, проблемних груп із наступним його захистом.

5. Спрямування певних видів дослідницької діяльності студента магістратури на вивчення проблем бакалаврів, що буде сприяти ознайомленню його із вимогами до нього як до майбутнього викладача-дослідника, підвищенню рівня усвідомлення ним сутності, структури, етапів науково-дослідницької діяльності. Наприклад, магістрантам можна запропонувати виконати завдання, суть якого полягає в тому, щоб написати автобіографічну історію - рекомендацію «Моє становлення як дослідника» за таким планом:

а) здійсніть саморефлексію, оцінюючи власні ресурси професійно-дослідницької самоактуалізації.

б) розкрийте студентам-бакалаврам «шлях» самотворення як дослідника у всіх його виявленнях (позитивних й негативних).

в) з метою запобігання певних помилок у дослідницькій роботі студентів-бакалаврів запропонуйте їм рекомендації стосовно ефективної самоорганізації у власній науково-дослідницькій діяльності.

Результатом такого дослідження можуть бути розроблені методичні рекомендації для студентів-бакалаврів з організації їхньої науково-дослідницької діяльності. У їх зміст доцільно включити вимоги до організації науково-дослідницької діяльності випускників педагогічних ЗВО як необхідної умови підготовки сучасного учителя, види такої діяльності, шляхи педагогічного самовдосконалення за умови поєднання професіоналізму з наукою, а також утворити необхідне методичне супроводження (методичні вказівки, завдання, перелік рекомендованої літератури, очікувані результати тощо).

6. Розробка і впровадження в навчально-виховний процес студентів комплексу завдань, що допомагають системно інтеріоризувати основні категорії наукового дослідження. Такі завдання можна представити у вигляді: «Зошита-самоаналізу результатів науково-дослідницької роботи», «Щоденника організації науково-дослідницької діяльності студента-магістра», «Робочого зошита наукових спостережень майбутнього викладача вищої школи» тощо.

Приклади оформлення літератури

Література оформляється з дотриманням вимог ВАК України («Бюлетень ВАК України», 2009 р., №5). Джерела інформації подаються у списку або в алфавітному порядку, або по мірі поступлення (за вибором автора). Посилання на джерело у тексті подаються за таким зразком: [6, с.43], де 6 – номер джерела за списком, 43 – сторінка. Назва «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ» друкується через один рядок після основного тексту (по центру рядка, напівжирним шрифтом).

Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. *Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 132 с.

Янкович О. І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957-2008). *Монографія* / За ред. В.М.Чайки. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 320 с.

Попова Т. М.. Методологічні і дидактичні засади реалізації культурно-історичної компоненти змісту освітньої галузі «Природознавство». *Монографія*. Керч: РВВ КДМТУ, 2010. 325 с.

Чепіль М., Погоріла А. Основи наукових досліджень для підготовки фахівців спеціальності «Дошкільне виховання». Дрогобич, 2010. 125 с.

Позашкільний туризм і краєзнавство в Україні: історія та сьогодення / Автори упорядники: Наталія Савченко, Михайло Косило, Олександр Наровлянський. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. 408 с.

Матвеева Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у позаурочній діяльності. *Навчально-методичний посібник*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. 110 с.

Сеньовська Н.Л. Організація лабораторно-практичних занять з педагогіки з елементами тренінгу. *Методичні рекомендації*. Тернопіль, 2010. 143 с.

Ковальчук В. М. Літня виробнича педагогічна практика студентів III курсу університету. *Програма і методичні рекомендації*. Івано-Франківськ, 2010. 68 с.

Прокоп І. Виховні цілі навчання : історія, теорія, методика. *Навчальний посібник*. Чернівці: Рута. 132 с.

Брус М.В. Внесок жінок у розвиток української педагогіки XIX століття. *Педагогічний альманах: Збірник наукових праць* / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. Випуск 18. С.262-266.

Правильно складений бібліографічний список є свідченням загальної і наукової ерудиції автора, обізнаності із фундаментальними працями, є пізнавальним для фахівців як інформаційне тематичне джерело.

ОРІЄНТОВАНІ ТЕМИ НАУКОВИХ МІНІ-ДОСЛІДЖЕНЬ

Творча робота №1

Запропонуйте студентам розробити орієнтовний план міні-дослідження на тему (студент обирає актуальну тему дослідження за уподобанням):

1. Співвідношення вербальної та невербальної комунікації.
2. Педагогічна імпровізація на уроках студента практиканта.
3. Проаналізуйте тематику студентської наукової конференції. Запропонуйте власний варіант її організації.
4. Розробіть фрагмент виступу з проблем власного дослідження.
5. Розробіть фрагмент виступу з проблем власного дослідження із залученням технічних засобів навчання.
6. Підготуйте повідомлення про хід наукового дослідження на семінар.
7. Підготуйте виступ з проблем власного дослідження для про імідж викладача.
8. Напишіть статтю до наукового збірника чи журналу з описом наукового дослідження.
9. Розробіть комп'ютерну презентацію з проблем власного дослідження.
10. Підготуйтеся до ролі «рецензента» на прес-конференції із зазначеної теми, під час виконання цієї ролі створіть умови для критичного обговорення ділової гри.
11. Проведіть імітаційно-моделюючу гру «Засідання кафедри» на тему «Оцінювання творчих робіт студентів, учасників олімпіад».
12. Подайте аналіз монографій, наукових статей.

КОРИСНІ ПОРАДИ ДЛЯ НАУКОВЦІВ

Як додати статті до профілю на Google Scholar

<https://www.youtube.com/watch?v=wchGfRXZVHY&t=17s>

Як зареєструватися на Research Gate та додати своє дослідження

https://www.youtube.com/watch?v=0_hrZTsBzus&t=25s

Як зареєструватися в ORCID та редагувати свій профіль

<https://www.youtube.com/watch?v=ffr8A0M25Qs>

Как найти журнал в «Переліку фахових видань України»

<https://www.youtube.com/watch?v=2mlXJeS6kY8>

Як зберегти web-сторінку у гарній якості

<https://www.youtube.com/watch?v=n4Uno-NK8wQ>

Як знайти актуальне рейтингове дослідження за своєю тематикою

https://www.youtube.com/watch?v=R5njbQ_AocE&t=8s

Як зробити рисунок у гарній якості (КОМПАС-3D LT, Origin, Matlab, MS Excel)

[https://www.youtube.com/playlist?](https://www.youtube.com/playlist?list=PL7xlaPb8vE1JXzeJDzB6xKHTa6nLX5mTa)

[list=PL7xlaPb8vE1JXzeJDzB6xKHTa6nLX5mTa](https://www.youtube.com/playlist?list=PL7xlaPb8vE1JXzeJDzB6xKHTa6nLX5mTa)

КОМПЛЕКСНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА З КУРСУ

Варіант 1

1. Проаналізуйте форми навчально-дослідної роботи зі студентською молоддю.

2. Як, на Ваше переконання, здійснити якісний та швидкий збір і опрацювання наукового матеріалу?

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження на тему: *«Гуманні педагогічні стосунки дослідження думки батьків»*.

Варіант 2

1. Проаналізуйте особливості виконання курсової та магістерської наукових робіт.

2. Порівняйте методи та прийоми НДР з молоддю у навчальній діяльності.

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження на тему: *«Особливості інтеракції на заняттях у вищій школі»*

Варіант 3

1. Проаналізуйте організацію та порядок виконання студентських наукових робіт.

2. Спільне і відмінне між гуртком як основною формою НДРС з молоддю у ЗВО та клубом.

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження на тему: *«Вікова динаміка ставлення до дидактичної гри»*

Варіант 4

1. Порівняйте різноманітні технології опрацювання наукових джерел.

2. Розкрийте діяльність аспірантури у закладах вищої освіти України в умовах сьогодення.

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження на тему: *«Урок очима учнів»*.

Варіант 5

1. Розкрийте складові наукової роботи, зокрема назвіть елементи підготовки до її написання.

2. Проаналізуйте спільне і відмінне між роботою науково-дослідної частини університету та НДРС студентів факультету.

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження: *«Аналіз працездатності студентів протягом навчального тижня»*.

Варіант 6

1. Дайте визначення навчально-дослідницької роботи студентів, назвіть її елементи.

2. Проаналізуйте НДР зі студентами ЗВО на початковому етапі.

3. Запропонуйте орієнтовний план міні-дослідження на тему: *«Співставлення результатів уроку з його метою»*.

Варіант 7

1. Прокоментуйте основні напрями активізації студентської науково-дослідної роботи в педагогічному університеті.

2. НДР з молоддю у закладах вищої освіти України на сучасному етапі та її перспективи.

3. Чому слова «ОБЕРЕЖНО: ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ!» час від часу повинні виникати у свідомості будь-якого педагога-практика? *Ваша спонтанна відповідь:*

Варіант 8

1. Проблеми та перспективи студентської науково-дослідної роботи в університеті.

2. Ефективні засоби та технології пошуку обдарованої молоді у ЗВО України.

3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати учням завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «Що у моєму портфелі?»*

Варіант 9

1. Порівняйте зміст і форми НДРС з молоддю на сучасному етапі.

2. Дослідницька діяльність як важлива складова роботи вчителя сучасної школи.

3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати учням завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «КВК»*.

Варіант 10

1. Розкрийте сутність системи організації НДРС у закладі вищої освіти.

2. Дайте визначення атестаційно-кваліфікаційної системи наукових працівників.

3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати учням завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «Педагогічний музей: дидактичне наповнення»*.

Варіант 11

1. Порівняйте складові науково-дослідної праці студента та викладача.
2. Вибір теми як фактор успіху наукової роботи.
3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати студентам завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «Портфель учня»: мета, структура і зміст».*

Варіант 12

1. Розкрийте значення понять «наука», «педагогічне дослідження» «педагогічний експеримент» для педагогічної науки.
2. Специфіка історико-педагогічного дослідження.і.
3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати студентам завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «Клуб «Що, де, коли?»».*

Напишіть міні-роздум на тему: «У науковому мисленні завжди присутній елемент... Справжня наука і справжня ...вимагають однорідного процесу мислення. (А.Ейнштейн)», «Ключем до кожної науки є ... (О. де Бальзак)», Наука необхідна народові. Країна, яка її не розвиває, неминуче перетворюється на ...(Ф.Жоліо-Кюрі.

Варіант 13

1. Організація науково-педагогічних досліджень у ЗВО.
2. Атестаційно-кваліфікаційна система наукових працівників.
3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати студентам завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: «Пошта».*

Варіант 14

1. Прокоментуйте значення дослідницької роботи студентів у позааудиторний час.
2. Педагогічні здібності студентів вищих закладів освіти України як складова професійної майстерності.
3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий характер. Наприклад, дати студентам завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей *«Складіть проект нестандартного екзамену: «Турнір ерудитів».*

Варіант 15

1. Які на основні вимоги до обсягу наукової роботи?
2. Прокоментуйте ефективні засоби та технології пошуку обдарованої молоді у ЗВО України у контексті Болонського процесу.
3. Традиційний екзамен, як форма контролю, застаріла, часто носить репродуктивний характер. Його можна видозмінити, надавши йому творчий

характер. Наприклад, дати учням завдання написати підручник, чи створити педагогічний музей. *Складіть проект нестандартного екзамену: « Конкурс майстерного володіння педагогічними технологіями».*

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. *Дати визначення поняття «наукове дослідження»:*
  - а) цілісний підхід до вивчення окремих явищ;
  - б) застосування історичного підходу до пізнання дійсності;
  - в) цілеспрямоване вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами.
2. *Які риси характерні для наукового дослідження:*
  - а) послідовність;
  - б) актуальність;
  - в) доказовість;
  - г) об'єктивність;
  - д) відтворюваність; е) точність;
  - ж) реальність.
3. *Об'єкт дослідження - це:*
  - а) підприємство або галузь;
  - б) процес чи явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження;
  - в) те, на що спрямований процес пізнання;
  - г) навколишній матеріальний світ і його відображення в свідомості людини.
4. *Предмет дослідження - це:*
  - а) явище або процес, обрані для пізнання;
  - б) фактори та взаємовідносини між ними;
  - в) властивості явищ, процесів, досліджувані з певною метою відносно їх ставлення до об'єкту.
5. *Емпіричний рівень пізнання - це:*
  - а) описування;
  - б) вимірювання;
  - в) експеримент;
  - г) спостереження;
  - д) все разом.
6. *Методи теоретичного рівня пізнання:*
  - а) системний;
  - б) математичне моделювання;
  - в) аксіоматичний;
  - г) діалектичний;
  - д) групування і кореляції.
7. *Сформууйте модель наукового пізнання:*
  - а) логічний висновок;
  - б) виявлення відхилень від правил;
  - в) первинне емпіричне узагальнення;
  - г) встановлення емпіричних фактів;
  - д) винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією.
8. *Назвіть головні етапи наукового дослідження за черговістю проведення:*
  - а) науковий закон;

- б) проведення експерименту;
- в) узагальнення наукових факторів;
- г) формулювання понять, суджень;
- д) доведення правильності гіпотез;
- є) висунення гіпотез;
- ж) виникнення ідеї.

9. *Науково-дослідницька діяльність студентів включає:*

- а) навчання елементам дослідницької діяльності при вивченні спецкурсу;
- б) наукові дослідження студентів під керівництвом професорсько-викладацького складу в процесі навчання та підготовки дипломних(курсівих) робіт;
- в) участь у студентських конференціях, наукових гурті та її позааудиторний час;
- г) підготовка наукових статей, рекламна діяльність;
- д) аудиторне навчання студентів.

10. *Знайдіть правильну відповідь:*

- а) спостереження - це...   а) встановлення подібності предметів і явищ;
- б) порівняння - це.....   б) процедура визначення кількісного значення процесу;
- в) вимірювання - це...   в) засіб отримання первинної інформації про явище;
- г) експеримент -це...   г) вивчення окремих властивостей явища в спеціально створених умовах.

11. *Вимоги до вибору теми дослідження:*

- а) наявність близької за назвою і розробкою теми;
- б) актуальність;
- в) перспективність;
- г) відповідність профілю навчання;
- д) ступінь відповідності до загально-наукової проблеми кафедри.

12. *Встановіть черговість етапів виконання науково-дослідної роботи:*

- а) уточнення проблеми і складення змісту;
- б) вивчення літературних джерел;
- в) вибір теми;
- г) визначення мети дослідження;
- д) формулювання завдань;
- ж) проведення експерименту, досліду;
- з) аналіз результатів експерименту та систематизація накопиченого матеріалу;
- і) складання розширеного плану роботи;
- й) літературне оформлення.

13. *За яких умов гіпотеза переконлива?:*

- а) не суперечить принципам наукового пізнання;
- б) враховує раніше відомі науці закони;
- в) пояснює всі фактори, для вивчення яких вона висувається;   г) принципово перевіряється;
- д) логічно не суперечлива;
- є) максимально проста;
- ж) все зазначене правильне.

14. *За якими напрямками визначається ефективність науково-дослідних робіт:*

- а) культурологічними;
- б) соціальними;
- в) економічними;

г) науково-технічними;

д) етнографічними.

15. Якими показниками можна визначити ефективність науково-дослідної роботи у ЗВО:

а) підготовка докторів філософії (PhD), докторів наук;

б) якість підготовки фахівців для народного господарства;

в) рівень видавничої роботи;

г) ступінь участі студентів у науково-практичних конференціях;

д) зайнятість студентів у наукових гуртках;

є) кількість наукових статей у журналах;

ж) розробка і введення нових курсів;

з) працевлаштування випускників.

16. При визначенні змісту наукової проблеми (теми) необхідно:

а) з'ясувати, які явища, предмети, процеси, закономірності має охоплювати проблема;

б) обмежити тему від питань суміжних тем;

в) визначити коло літературних джерел і документів, які є основними і вихідними в розробці проблеми;

г) все зазначене.

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З УРАХУВАННЯМ РЕЗУЛЬТАТІВ ЇХ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Шкала оцінювання успіхів студентів

За результатами самостійної роботи з курсу студентом повинні бути виконані такі індивідуальні завдання: 1) підготовлено реферат на одну із запропонованих тем (об'єм до 5-6 стор.); 2) виконано одне самостійно-дослідницьке завдання (теми додаються); 3) проведено дослідження одного із варіантів творчого завдання та представлено його результати.

Контроль рівня знань студентів щодо засвоєння ними тем з самостійної роботи навчальної дисципліни здійснюється на підставі таких методів як: метод усного контролю – здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування студентів; метод письмового контролю – здійснюється за допомогою самостійних робіт та контрольної роботи, зокрема домашньої контрольної роботи, а також методом перевірки конспектів основних положень тем самостійної роботи; метод тестового контролю – виконання спеціальних тестових завдань; метод самоконтролю та ін., метод перевірки якості виконання індивідуальних завдань, з наступним повним, або частковим їх захистом.

Розподіл балів, які можуть отримати студенти після виконання всіх завдань аудиторної та самостійної роботи представлено у наступній таблиці.

Поточне тестування та самостійна робота	Сума
Поточний контроль 15 Контрольна робота 10 Виконання самостійно – дослідницького завдання 15 балів (10 – зміст тексту, якість наукового оформлення; 5 – презентація, захист); Виконання творчого завдання 20 балів (15– зміст тексту, якість оформлення; креативність, 5 – презентація, захист) Підготовка реферату 15 балів (10 – зміст тексту, якість наукового оформлення; 5 – презентація, захист) Тестування - 20 балів Конспект виконання самостійних робіт - 5 балів	100

Сума отриманих балів, відповідно до прийнятої шкали оцінювання, представленої нижче, є основою оцінки для екзамену і заліку.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Студенти, які не набрали необхідну кількість балів для одержання заліку або бажають підвищити їх пишуть письмову роботу відповідно до нижче наведених програмових вимог.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Методологія та організація наукових досліджень: навчально-методичний посібник / Укл.: *О.В.Плахотнік*, доктор педагогічних наук, професор; *І.В.Стражнікова*, доктор педагогічних наук, професор. Івано-Франківськ, 2020. 60 с.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн.друк.арк. 15,35
Наклад 200 прим.

Івано-Франківськ,
Видавництво «НАІР»
050 433 67 93

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.